

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra systematické teologie a filosofie

František Filip

Existence daná darem
Teologická analýza pojmu „élan vital“
v díle Henriho Bergsona

Diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhLic. Vojtěch Novotný, Th.D.

Praha 2022

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 10. května 2022

František Filip

Bibliografická citace

Existence daná darem : Teologická analýza pojmu „élan vital“ v díle Henriho Bergsona [rukopis] : diplomová práce / František Filip ; vedoucí práce: Vojtěch Novotný. -- Praha, 2022. -- 64 s.

Anotace

Tématem diplomové práce „Existence daná darem: Teologická analýza pojmu ‚élan vital‘ v díle Henriho Bergsona je analýza pojmu *životní vzmach* francouzského filozofa Henriho Bergsona, jejímž cílem je prověřit možný přínos tohoto konceptu pro současnou teologii a pro lidskou společnost jako takovou. Kompozice práce je tvořena pěti základními částmi, které korespondují s hlavními kapitolami. První kapitola je věnována životu Henriho Bergsona. Námětem druhé kapitoly je rámcové představení Bergsonovy metody a hlavních myšlenek Bergsonova díla. Třetí kapitola je zaměřena přímo na pojem *životní vzmach* tak, jak se objevuje a je postupně rozvíjen v rámci Bergsonova díla. Předmětem čtvrté kapitoly je pak shrnutí recepce ideje *životního vzmachu*. Závěrečná kapitola pak na základě teologické recepce prověřuje potenciální přínos tohoto pojmu pro dnešní teologickou diskuzi a život lidské společnosti. Práce dochází k závěru, že ačkoli pojem *životního vzmachu* staví na dnes již překonaných vědeckých zjištěních, může zůstat trvale inspirujícím, pokud se budeme zamýšlet nad tím, co chtěl autor jeho prostřednictvím o skutečnosti našeho světa vyjádřit.

Klíčová slova

životní vzmach, Henri Bergson, existence, život, evoluce, mysticismus

Abstract

The diploma thesis „Donated existence: Theological analysis of ‚élan vital‘ in Henri Bergson’s work“ presents an analysis of the notion of „vital impetus“ of the French philosopher Henri Bergson in order to examine the potential contribution of this concept for contemporary theology and for human society itself. The composition of the thesis consists of five basic parts that correspond to the principal chapters. The first chapter is dedicated to the life of Henri Bergson. The theme of the second chapter is a general introduction to the method of Bergson and the main ideas of Bergson's work. The third chapter focuses directly on the concept of „vital impetus“ as it appears and is gradually developed in Bergson's work. The subject of the fourth chapter is a summary of the reception of the idea of „vital impetus“. Based on the theological reception, the final chapter examines the potential contribution of this concept to today's theological discussion and the life of human society. The work concludes that although the concept of „vital impetus“ is based on the scientific findings that have been already overcome, it

can remain constantly inspiring if we reflect what the author wanted to express through him about the reality of our world.

Keywords

vital impetus, Henri Bergson, existence, life, evolution, mysticism

Počet znaků (včetně mezer): 130095

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucímu své práce prof. PhLic. Vojtěchu Novotnému, Th.D za cenné rady, které vedly ke zkvalitnění mé práce, a za vstřícnost a ochotu ve vzájemné komunikaci. Díky patří také mé rodině za její podporu během tvorby této diplomové práce.

Obsah

Úvod.....	8
1. Henri Bergson a jeho životní osudy.....	11
2. Bergsonovo filosofické dílo.....	16
2.1. Bergsonova metoda – původ, charakteristika, kritika.....	17
2.2. Základní témata Bergsonovy filosofie.....	20
3. <i>Životní vzmach</i> v díle Henriho Bergsona.....	27
3.1. Kritika dosavadních evolučních teorií.....	27
3.2. <i>Élan vital</i> – definice pojmu.....	29
3.3. Závěry Vývoje tvořivého.....	32
3.4. Završení Bergsonových úvah ve Dvou zdrojích.....	34
4. <i>Životní vzmach</i> v minulosti a dnes.....	39
4.1. Bergsonismus.....	40
4.2. (Ne)přijetí konceptu <i>životního vzmachu</i> na poli přírodních věd.....	41
4.3. Návrh termodynamické interpretace <i>životního vzmachu</i>	42
5. <i>Životní vzmach</i> na poli teologie.....	45
5.1. Teologická recepce.....	45
5.2. Vize Jacquese Chevaliera.....	48
5.3. <i>Životní vzmach</i> – existence jako dar.....	50
5.4. Konvergentní evoluce.....	56
Závěr.....	57
Seznam použitých zkratk.....	59
Seznam literatury.....	61

Úvod

Smyslem této práce je na pozadí myšlení francouzského filosofa přelomu 20. a 21. století Henriho Bergsona představit českému čtenáři teologickou analýzu Bergsonova pojmu *élan vital* (v českém překladu *životní vzmach*). Koncept *životního vzmachu* je jednou ze slavných Bergsonových idejí, které byly často skloňované v prvních desetiletích dvacátého století. Jedná se o vědecko-filosofický termín, který se zakládá jak na ověřitelné zkušenosti, tak na metafyzice.

Je třeba nicméně hned na začátku podotknout, že tento termín byl silně kritizován ze strany odborníků v různých oblastech filosofie a teologie, ale i odborníky v přírodních vědách. Podle našeho mínění v sobě, nicméně, pojem *životního vzmachu* může skrývat ještě jistý (teologický) potenciál, který dosud nebyl odpovídajícím způsobem využit. Tato práce si tedy klade za svůj hlavní cíl prověřit možný přínos tohoto pojmu pro teologickou diskuzi a v obecnějším smyslu pro celou lidskou společnost dnes. Vedlejším cílem je potom na poli české teologické scény v základních obrysech představit život a dílo filosofa Bergsona s důrazem na jeho specifický způsob myšlení.

Pokud jde o to, co přivedlo autora této diplomové práce právě k tomuto tématu, tento Bergsonův pojem autora zaujal v rámci jeho studia základního kurzu teologie pro svou souvislost s tématem povahy života jako takového. V současné technicky založené společnosti se totiž jeví jako stále důležitější klást si otázky týkající se způsobu a stylu života člověka.

O Henrim Bergsonovi a jeho filosofii bylo během posledních více než sto let sepsáno veliké množství publikací. Bergsonova bibliografie z ruky P. A. Y. Guntera jich do roku 1985 zahrnuje téměř 6000. Tato práce si tedy v žádném případě neklade nárok na prezentování souhrnné recepce Bergsonova díla jako celku ani jednoho z jeho důležitých pojmů, *životního vzmachu*, který je předmětem této práce. Bergsonův specifický, k dosavadní filosofické tradici do značné míry alternativní, způsob myšlení přes svou schopnost krátkodobě fascinovat nemalou část společnosti se nestal většinovým přístupem. Většina filosofické generace, která „vyrostla“ na Bergsonových přednáškách, se později přiklonila k jiným směrům a vůči osobnosti svého mládí se dále vymezovala. Navzdory tomu si ale Bergsonovo myšlení uchovalo napříč desetiletími svůj inspirativní potenciál a svým odlišným způsobem pojmání času a dalších elementárních pojmů do jisté míry stále nastavuje zrcadlo hlavnímu proudu filosofické tradice.

Bergsonovy úvahy, které významně vycházely z dobových poznatků přírodních věd, je dnes samozřejmě nutné posouvat a aplikovat, aby pracovaly se současnými poznatky. Ovšem ačkoli mnoho Bergsonových úvah a argumentačních statí spolu s moderními poznatky padá, některé Bergsonovy postřehy až překvapivě neztrácejí svou aktuálnost.

Pokud se jedná o specifikum této práce, tedy vztah jednoho z centrálních termínů Bergsonova myšlení, *životního rozmachu*, a teologické reflexe, je třeba předem poznamenat, že tento vztah se zdá patřit minulosti. Před sto lety živá problematika je dnes zařazena mezi myšlenky, které nepřekročily rámec své doby, a jsou tudíž určeny k odložení a zapomenutí. Pojem *životního rozmachu* ve vztahu k teologické reflexi bývá nežrádka zmiňován jen okrajově, pokud vůbec. Přesto ovšem, dle našeho názoru, v sobě tento pojem, který do značné míry shrnuje Bergsonovu vizi světa, ukrývá více rozměrů, z nichž ne všechny se jeví jako nutně dobově podmíněné a v současnosti překonané, na což ostatně již dříve různým způsobem upozorňovala menšinová část Bergsonových interpretů.

Pokud jde o otázku pramenné literatury, se kterou tato práce operuje, není pro nás dostupná ve francouzském originále Bergsonových spisů, a z toho důvodu užíváme českých a italských překladů.

Metoda, která je v naší práci použita, je synteticko-analytická. Syntetická část práce nám představuje Bergsona a základní charakteristiky jeho myšlení a o několik kroků dále nám stejná metoda předkládá další osud Bergsonovy filosofie s důrazem na centrální téma této práce, ideu *životního rozmachu*. Analyticky se potom s využitím předložené syntézy zabýváme pojmem *životního rozmachu* v Bergsonově díle a dále, opět na podkladě syntézy, jeho možným přínosem pro dnešní teologickou diskuzi. V rámci analytické části také usilujeme se co možná nejvíce přiblížit vlastní Bergsonově metodě, jelikož Bergson své pojmy formuloval specificky v rámci své vlastní metody a mimo její rámec hrozí jejich nepřesná interpretace. Z toho důvodu také v této práci a specificky v kapitole, která se zabývá *životním rozmachem* v díle Henriho Bergsona, převažuje chronologický přístup. Ostatně celé Bergsonovo dílo má svou povahou v obrazné mluvě mnohem blíže k vektoru, jenž ukazuje směr, než k soustavě souřadnic, která dokáže každý bod v prostoru přesně definovat.

Logika této práce se řídí principem chronologie a principem rostoucí specifičnosti. V rámci jednotlivých kapitol se odráží to, jak jednotlivé úvahy filosofa přicházely v čase za sebou, a také směřujeme od obecného představení Bergsona a jeho díla k jednomu jeho

specifickému pojmu, a ještě konkrétněji k jeho možné aplikaci v teologii dnes. Potom, co je v první kapitole představen život filosofa Bergsona, vykresluje druhá kapitola základní principy jeho myšlení a filosofie, jak se postupně objevují v jeho dílech. Třetí kapitola se pak věnuje specificky pojmu *životní vzmach*, který je v rámci Bergsonovy filosofie jistým souhrnným konceptem popisujícím základní fenomén života, kolem kterého celá Bergsonova filosofie rotuje. Čtvrtá kapitola pak shrnuje další osud ideje *vzmachu* a zkoumá jeho dnešní možný přínos a pátá kapitola se věnuje recepci na poli teologie a možnému přínosu této ideje pro teologii v současnosti.

1. Henri Bergson a jeho životní osudy

Henri-Louis Bergson se narodil 18. října roku 1859 v Paříži jako druhé ze sedmi dětí svých rodičů. Jeho otec, pianista Michał Bergson, pocházel z polské židovské rodiny a jeho matka Katherine Levison, rodačka z Yorkshire, byla také židovského původu, konkrétně anglo-irského. První roky svého života strávil Henri Bergson společně se svou rodinou v Londýně, kde se díky své matce naučil angličtinu jako svůj, po francouzštině, v podstatě druhý rodný jazyk. Od svých osmi let až do konce života pak již pobýval ve Francii, jejíž občanství si také po dosažení plnoletosti zvolil. V dětství obdržel židovské vzdělání, později, v letech 1868–1878, navštěvoval pařížské Lycée Condorcet (v jeho době neslo dočasně název Lycée Fontanes). V osmnácti letech mu vyšla jeho první odborná práce, jeho řešení Pascalova matematického problému otiskli v *Nouvelles Annales de Mathématiques*.¹

Ačkoli byl nadaný i pro přírodní vědy, vydal se humanitním směrem a ve svých devatenácti letech tak vstoupil na École normale supérieure, kde v roce 1881 završil svá licenciátní studia filosofie. Z tehdejších vyučujících se ve vztahu k Bergsonovi zaslouží zmínit filosofy Félix Ravaissona a Jules Lacheliera. Svou následnou profesní dráhu učitele započal dvouletým působením na lyceu v Angers, z něhož se poté na pět let přemístil do Clermont-Ferrand, kde vyučoval na lyceu a univerzitě. Během této doby vedle svých povinností rozvíjel také vlastní dílo. Jednalo se především o jeho doktorskou práci na pařížské Sorbonně, která roku 1889 vyšla knižně pod názvem *Essai sur les données immédiates de la conscience*.²

V roce 1888 se nicméně opět usadil v Paříži a vyučoval několik měsíců na Collège Rollin, aby se poté na dalších osm let usadil na lyceu Henri-Quatre. Ve svých jednatřiceti letech se 7. ledna 1891³ oženil s Louise Neuburger, vzdálenou sestřenicí spisovatele Marcela Prousta, který byl na svatbě přítomen jako svědek. Manželům se narodila dcera Jeanne Adèle Bergson.

---

¹ Viz BERGSON, Henri. Question proposée au concours général de 1877, pour la classe de mathématiques élémentaires; *Nouvelles Annales de Mathématiques*. 1878, série 2, díl 17, s. 268–276.

² V češtině dílo vyšlo knižně pod názvem *Čas a svoboda: O bezprostředních datech vědomí* poprvé v roce 1947 v Samcově nakladatelství v Praze s překladem od Borise Jakovenka. Tento překlad poté v roce 1994 přetisklo nakladatelství Filosofia: BERGSON, Henri. *Čas a svoboda: O bezprostředních datech vědomí*. Praha: Filosofia, 1994.

³ GUNTER, P. A. Y. Bergson and Proust: A Question of Influence. In ARDOIN, Paul – GONTARSKI, S. E. – MATTISON, Laci (ed.). *Understanding Bergson, Understanding Modernism*. New York a London, Bloomsbury, 2013, s. 157–176, zde s. 163.

V roce 1896 publikoval Bergson svou druhou knihu *Matière et mémoire*⁴. V roce 1898 pak získal místo vyučujícího na své známé *École normale supérieure* a později v tomto roce také dosáhl titulu profesor. Druhé profesní místo, které Bergsona provázelo v jeho životě, získal nedlouho poté v roce 1900 na *Collège de France*. Jednalo se o místo profesora na Katedře řecké a římské filosofie (do roku 1904) a později na Katedře moderní filosofie (do roku 1920). V témže roce vydal také jedno ze svých významných menších děl *Le Rire. Essai sur la signification du comique*⁵. Následující rok byl přijat mezi členy francouzské *Académie des sciences morales et politiques*. Tři roky nato byl Bergsonovi publikován článek v *Revue de métaphysique et de morale*⁶ s názvem *Introduction à la métaphysique*⁷, který dobře vystihuje specifčnost a originalitu Bergsonovy filosofie, a tak může představovat vhodný úvod do celého Bergsonova myšlení. K této Bergsonově životní etapě také patří přátelský vztah s americkým psychologem a filosofem Williamem Jamesem.

Třetí velké dílo Bergsona, kniha *L'évolution créatrice*⁸, spatřilo světlo světa v roce 1907. Kniha se stala bestsellerem a Bergson se díky ní proslavil nejen v akademických kruzích, ale také u širší veřejnosti. Následující roky patřily k nejslavnějším v jeho životě. Bergson byl, vedle svých pravidelných kurzů v Paříži, pozván na univerzity v Anglii (Oxford, Birmingham, Londýn) i ve Spojených státech amerických (Columbie a New York). Jeho díla byla překládána do mnoha jazyků. Jedna z jeho přednášek *L'âme et le corps*⁹ také vyšla už v této době knižně v rámci sborníku *Le matérialisme actuel*¹⁰. Ve Francii byl Bergson oceněn členstvím ve *Académie française* *Académie des sciences morales et politiques*. a dalšími čestnými funkcemi. Jeho dosavadní tři velká díla (Pojednání o bezprostředních datech vědomí, Hmota a paměť a Vývoj tvořivý) byla

---

⁴ V češtině vyšlo dílo poprvé až v roce 2003 v překladu Alana Beguivina: BERGSON, Henri. *Hmota a paměť*. Praha: OIKOYMENH, 2003.

⁵ V češtině vyšlo již v roce 1916 v překladu Josefa Bartoše jako BERGSON, Henri. *Komika charakteru*. Praha: Josef Pelcl, 1916. V současném překladu Evy a Ladislava Majorových je českému čtenáři k dispozici pod názvem BERGSON, Henri. *Smích*. Praha: Naše vojsko, 2011.

⁶ Revue o metafyzice a morálce. Byla založena roku 1893 a vychází dodnes.

⁷ Originálně vyšlo jako BERGSON, Henri. *Introduction à la métaphysique*. *Revue de métaphysique et de morale*. 1903, roč. 11, č. 1, s. 1–36. Tento článek byl spolu s dalšími statěmi z let 1903–1920 knižně publikován v roce 1934 v rámci *La Pensée et le mouvant* (Myšlení a pohyb).

⁸ V práci citujeme doposud jediný český překlad z pera Ferdinanda Pelikána a Františka Žakavce: BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*. Praha: Jan Laichter, 1919.

⁹ Tato přednáška, pronesená 28. 4. 1912, byla přeložena do češtiny Josefem Helmem a vydána jako BERGSON, Henri. *Duše a tělo*. Praha: Alois Hynek, 1927. Nyní je k dispozici její přetisk od nakladatelství Votopia: BERGSON, Henri. *Duše a tělo*. Olomouc: Votopia, 1995. Tato přednáška byla také zařazena do knihy *L'Énergie spirituelle*, která v originále vyšla roku 1919.

¹⁰ Viz BERGSON, Henri a kol. *Le matérialisme actuel*. Paříž: Ernest Flammarion, 1913.

nicméně v roce 1914 umístěna římskokatolickou církví na Index zakázaných knih kvůli panteistickým idejím.

Během první světové války se Bergson výrazně zapojil také do společensko-politického dění. Byl součástí diplomatické mise, která vyjednávala o vstupu Spojených států amerických do války. Po válce, roku 1919, pak vyšla sbírka esejí a přednášek pod názvem *L'Énergie spirituelle*¹¹. V roce 1920 obdržel od Univerzity v Cambridge titul Doctor of Letters. V této době také Bergsonovy přednášky na Collège de France převzal jeho žák, matematik a filosof Édouard Le Roy.

6. dubna 1922 se odehrála památná debata o povaze času mezi Henri Bergsonem a Albertem Einsteinem. První z nich ve své filosofii vycházel z toho, že to podstatné na čase nelze vyčíst z ručičkových hodin, a druhý naopak pomocí dvojice ručičkových hodin vysvětloval svou mimořádnou teorii relativity. Bergsonovo pojetí času, kterým se budeme dále podrobněji zabývat, je základním kamenem celé jeho filosofie. Bergson zpochybňuje takové chápání času, které čas „zastavuje“ a rozbíjí na miliony okamžiků. Pro Bergsona je čas „trváním“, čas je spojitý, skutečnost stále plyne a mění se, pokud ji zastavíme, nebudeme schopni pochopit povahu života. Bergson hájil názor, že definice času je záležitost výsostně filosofická, Einstein naproti tomu označil Bergsonovo pojetí času za čas psychologický vedle času fyzického, který užívá přírodní věda. Ani jeden z nich na tuto debatu, ve které nenašli žádnou společnou řeč, nezapomněl. Podle mínění pozorovatelů byl v debatě přesvědčivější Einstein, nicméně byla to nejspíš právě kritika Bergsona, jež způsobila, že o pár měsíců později Einstein nedostal Nobelovu cenu za svou teorii relativity, jak i on sám očekával, nýbrž za objev fotoelektrického jevu.¹² Bergson přidal ještě další příspěvek k této debatě, když na podzim téhož roku publikoval knihu *Durée et simultanéité, a propos de la theorie d'Einstein*¹³.

---

¹¹ Vydání se uskutečnilo na radu Bergsonových přátel, aby byly jeho příspěvky zpřístupněny i okruhu jeho čtenářů: BERGSON, Henri. *L'Énergie spirituelle: Essais et conférences*. Paříž: Felix Alan, 1919. V rámci českého vydání z roku 2002 dílo přeložila Marie Novotná: BERGSON, Henri. *Duchovní energie*. Praha: Vyšehrad, 2002.

¹² Srov. CANALES, Jimena. *This Philosopher Helped Ensure There Was No Nobel for Relativity* (21. 4. 2016) [13. 4. 2020]. Dostupné z: <http://nautil.us/issue/35/boundaries/this-philosopher-helped-ensure-there-was-no-nobel-for-relativity>. Internetový článek byl se souhlasem autorky vyňat z její publikace: CANALES, Jimena. *The Physicist and the Philosopher: Einstein, Bergson, and the Debate That Changed Our Understanding of Time*. Princeton a Oxford: Princeton University Press, 2016. Pokud jde o Nobelovu cenu za fyziku, srov. NOBEL MEDIA AB 2020. *The Nobel Prize in Physics 1921* [14. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.nobelprize.org/prizes/physics/1921/summary/>.

¹³ Trvání a simultanéita: o Einsteinově teorii. Do češtiny celá kniha dosud nebyla přeložena. Čtenáři je nicméně k dispozici 3. kapitola této knihy nesoucí název O povaze času v překladu Kateřiny Gajdošové: BERGSON, Henri. O povaze času. In BLECHA, Ivan (ed.). *Svědectví filosofie: ohlédnutí za 20. stoletím*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2009, s. 151–161.

O pár let později byl oceněn i sám Bergson. Roku 1928 obdržel Nobelovu cenu za literaturu za rok 1927 za napsání *L'évolution créatrice*. Bergsonovi ji akademici udělili volně přeloženo „jako projev uznání za jeho bohaté a životodárné¹⁴ ideje a za skvělé umění, jímž byly prezentovány“.¹⁵ V této době již Bergson trpěl vážným onemocněním kloubů, a proto ani nemohl dorazit do Stockholmu a osobně převzít cenu. Většinu času trávil doma se svou manželkou a dcerou. Pozornost vzbudil ještě vydáním svého posledního velkého díla *Les Deux Sources de la morale et de la religion*¹⁶ roku 1932, kde své dosavadní filosofické úvahy dále rozvíjí na poli etiky, náboženství, sociologie a mystiky. Společnost a vědecké bádání se však již většinou vydaly jiným směrem než tím, ke kterému by odkazovalo bergsonovské myšlení. Na tomto místě se jeví jako příhodné zmínit osud jednoho z Bergsonových přátelství, který podle našeho soudu vhodně ilustruje životní cestu našeho filosofa: Po mnoho let pojil Henriho Bergsona a Alfreda Loisyho, jednoho z představitelů modernistického hnutí, přátelský vztah, jak víme z jejich korespondence. Postupem času se ovšem začali názorově rozcházet. Příčinou rozdělení se jim stala otázka užití metafyzických konceptů, zvláště pak ve vztahu k jevu mysticismu. Guglielmo Forni píše, že první [Bergson] viděl v souladu velkých křesťanských mystiků existenci předmětu, o kterém mluví, poslední a neviditelnou skutečnost, druhý [Loisy] považoval náboženství zejména za historický fenomén, morální a sociální život společnosti.¹⁷ Právě vydání Bergsonových *Dvou zdrojů* pak znamená definitivní rozkol v jejich vztahu. Jejich neshody se ještě dotkneme až budeme pojednávat o *Dvou zdrojích* souhrnně.

Dva roky nato vyšla ještě poslední vlastní Bergsonova kniha s názvem *La Pensée et le mouvant*¹⁸. Jedná se o další sbírku přednášek, kterou autor navíc opatřil rozsáhlým úvodem.

---

¹⁴ V orig. vitalizing.

¹⁵ Srov. NOBEL MEDIA AB 2020. *The Nobel Prize in Literature 1927* [14. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1927/summary/>.

¹⁶ Do českého prostředí se tato stať dostala velmi záhy díky překladu Václava Černého jako BERGSON, Henri. *Dvojí pramen mravnosti a náboženství*. Praha: Jan Laichter, 1936. Od roku 2007 je českému čtenáři navíc k dispozici nové vydání s překladem Josefa Hrdličky a studií od Tomáše Chudého: BERGSON, Henri. *Dva zdroje morálky a náboženství*. Praha: Vyšehrad, 2007.

¹⁷ Srov. FORNI, Guglielmo. *Bergsonismo e modernismo: A. Loisy e la critica del cristianesimo. Cristianesimo nella storia*. 1991, roč. 12, č. 1, s. 85–118, zde s. 97.

¹⁸ Českému čtenáři je publikace od roku 2003 k dispozici v překladu Jakuba ČAPKA, Josefa FULKY, Tomáše CHUDÉHO a Josefa HRDLÍČKY: BERGSON, Henri. *Myšlení a pohyb*. Praha: Mladá fronta, 2003.

V posledních letech svého života se, jak popisuje ve své závěti z 8. února 1937, přiblížil ke katolické víře, ale nekonvertoval k ní, protože nechtěl opustit svůj rodný židovský národ tváří v tvář roky připravované obrovské vlně antisemitismu, která se chystala zasáhnout svět. Prál si nicméně, aby se na jeho pohřbu modlil katolický kněz. Bergson zůstal věrný svému přesvědčení i své židovské identitě i na samém konci svého života, když odmítl přijmout výjimku z antisemitských zákonů, které za nacistické okupace Francie zaváděla vláda ve Vichy. Zemřel na bronchitidu v noci ze 3. na 4. ledna 1941 v Paříži.

2. Bergsonovo filosofické dílo

Na poli filosofie patří Henri Bergson mezi významné představitele, nicméně v teologických disciplínách obecně znám není. Jelikož se během svého života proslavil na domácí i celosvětové společenské scéně, zejména pak v prvních dvou dekádách minulého století, některé z jeho myšlenek se záhy rozšířily mezi laickou veřejností a přispěly tak ke vzniku myšlenkovému proudu, nazývaného bergsonismus. Navzdory obtížnému prosazování v akademickém prostředí se bergsonovské ideje těšily široké popularitě ve společnosti. Toto zpopularizování idejí však také vedlo k nemálo dezinterpretacím a zjednodušujícím výkladům. Podrobněji se tímto pojmem budeme zabývat v jedné z následujících podkapitol.

S Bergsonovým viděním světa proto byla ve svých mladých letech konfrontována pokračující generace francouzských filosofů, z nichž mnozí na něj navazovali, nebo (a to častěji) se s ním různým způsobem vyrovnávali. Pro ilustraci můžeme zmínit například Vladimira Jankélévitch¹⁹ a Gillesse Deleuze²⁰, pozdější zastánce bergsonovské filosofie, či Jacquese Maritaina²¹, Bergsonova posluchače a pozdějšího kritika. S Bergsonovými myšlenkami se v mládí krátce setkal také teolog Pierre Teilhard de Chardin. V případě de Chardina šlo podle jeho vlastních slov pouze o to, že Bergsonovy myšlenky, se kterými se setkal při četbě *L'Évolution Créatrice*, katalyzovaly jeho vlastní úvahy²².

Přestože, pokud jde o recepci Bergsonova díla, nelze porovnávat situaci u nás s tou ve Francii a v anglosaském světě, ani v českém prostředí v první polovině 20. století nebylo jméno Henriho Bergsona neznámé. Zabýval se jím česko-americký filosof Milíč Čapek²³ a reagovali na něj také význační spisovatelé a intelektuálové, jako Karel Čapek²⁴, František Xaver Šalda²⁵ či Václav Černý. Zejména Černý byl silně ovlivněn Bergsonovým dílem, kterého se týkala jak jeho disertační práce *Bergson a současná francouzská poesie* (1928), tak i práce habilitační *Bergson a vliv jeho filosofie na estetiku*

---

¹⁹ Viz JANKÉLÉVITCH, Vladimír. *Henri Bergson*. Brescia: Morcelliana, 1991.

²⁰ Viz DELEUZE, Gilles. *Bergsonismus*. Praha: Garamond, 2006. Francouzské myšlení.

²¹ Viz MARITAIN, Jacques. *Da Bergson a Tommaso D'Aquino: saggio di metafisica e di morale*. Milano: Vita e pensiero, 1980.

²² Srov. TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *The Heart of Matter*. Přeložil René HAGUE. San Diego, New York, London: A Harvest Book, 2002, s. 25.

²³ Viz ČAPEK, Milíč. *Henri Bergson*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1939 a viz ČAPEK, Milíč. *Bergson a tendence současné fyziky*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy, 1937.

²⁴ Viz ČAPEK, Karel. *Filozofie Bergsonova*. In: ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře II*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 159–187.

²⁵ Viz ŠALDA, František Xaver. *Slovíčko k Bergsonově filosofii náboženství*. In: *Šaldův zápisník*, V, 1932–1933, s. 68–78.

a tvůrčí praxi evropské básnické avantgardy (1931). Trvalost Černého inspirace Bergsonem pak dokazuje také dílo *Ideové kořeny současného umění. Bergson a ideologie současného romantismu* (1929). V roce 1936 navíc přeložil do češtiny poslední Bergsonovo velké dílo *Dvojí pramen mravnosti a náboženství*.²⁶

Nyní se budeme blíže zabývat Bergsonovou filosofií. Nejprve se zaměříme na jeho metodu a její dobový kontext, protože Bergsonova filosofie se zrodila jako jedna z reakcí na převládající racionalismus a idealismus předcházejícího období.

Poté se pokusíme v základních konturách přiblížit Bergsonovu filosofii prostřednictvím představení jeho hlavních témat, mezi která patří čas, hmota, svoboda, život a také životní vzmach, téma celé naší práce.

2.1. Bergsonova metoda – původ, charakteristika, kritika

2.1.1. Původ metody

Dříve než se budeme zabývat obsahovou stránkou Bergsonova díla, bude představena její formální stránka. V základu Bergsonova přemýšlení tkví otázka, jakým způsobem vlastně myslíme, jak vytváříme pojmy a kategorie, podle kterých poté popisujeme skutečnost. V závěrečné čtvrté kapitole *Vývoje tvořivého Bergson* představuje svůj pohled na dějiny filosofického myšlení.

Bergson nejprve představuje dvě teoretické iluze, kterým má lidské myšlení sklon podléhat. Tyto, v Bergsonově pojetí, iluze současně představují jakási základní východiska jeho uvažování. První lze shrnout v tezi, že o statickém (nehybném) a dynamickém (hybném) nelze vypovídat stejným způsobem.²⁷ Druhá pak upozorňuje na skutečnost, že smysly, v přísném slova smyslu, nejsou schopny vnímat nepřítomnost něčeho, prázdno. V životě jsme „ponořeni“ do skutečnosti, ovšem často shledáváme absenci něčeho, co jsme očekávali nalézt. V tom smyslu poté hovoříme o prázdnu či neuspořádanosti.²⁸ Jinými slovy, ačkoli pro život je charakteristický pohyb a přítomnost věcí, když filosofie mluví o životě, používá statické pojmy a rozlišuje bytí a nebytí věcí. Bergsona tento sklon lidského uvažování nijak nepřekvapuje, protože vychází z praktického zaměření lidského rozumu, upozorňuje ovšem na jeho limity na poli teoretického uvažování. V tomto smyslu Bergson vystupuje proti ideji nicoty/nuly

---

²⁶ Srov. ZOUHAR, Jan. Václav Černý [13.04.2022]. In GABRIEL, Jirí (ed.). *Slovník českých filosofů*. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/cernyv.html>.

²⁷ Srov. BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 370.

²⁸ Srov. BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 370n.

položené proti ideji existence a poukazuje na to, že ji ve skutečnosti nelze pozitivně myslet ani po obsahové, ani po formální stránce.²⁹

Bergson na mnoha místech zmiňuje rozdíl mezi praktickým (sloužícím k užtku) a teoretickým (zkoumajícím věc samotnou) poznáním. Lidský rozum je zaměřen k praktickému poznání a k tomu mu dobře slouží pevné pojmy a kategorie, které si vytváří na základě poznání skutečnosti. Skutečnost má ovšem podle Bergsona povahu neustálého pohybu, který nemůžeme zpětně rekonstruovat ani z nekonečného množství bodů, kterými procházel. Chceme-li pochopit skutečnost, musíme ji uchopit zevnitř, vnímat pohyb, jak probíhá. Toto teoretické poznání má být cílem filosofie, protože právě ta usiluje pochopit povahu věcí, a nikoli jen jejich praktické užití.

Když potom dále Bergson popisuje způsob, jakým chápeme dění kolem nás, mluví o „kinematickém mechanismu“³⁰. Místo toho, abychom (životní) dění poznávali zevnitř, vystupujeme mimo ně a dění po tom pro nás představuje velký počet okamžiků, které uvedeme do pohybu podobným způsobem jako promítaný film, který je tvořen z velkého počtu po sobě rychle jdoucích statických snímků. Pohyb je pak něco jaksi druhotně přidaného.

Bergson si tak všímá, že v antické filosofii je pohyb určitý defekt nehybného stavu, cosi navíc k ideálnímu stavu věcí. Na toto vidění poté navazují další a další filosofové. Přes Descarta a Spinozu s Leibnitzem se dostáváme ke Kantovi, kterého stejně jako všechny předcházející Bergson podrobuje kritice. Jejich filosofické metody totiž podle něj nepostihují celou skutečnost. Rozum ve smyslu, v jakém ho chápou racionalisté, nedokáže nezkráceným způsobem obsáhnout celou realitu. Po Kantovi přichází Spencer se svým evolucionismem. Tomu náš autor, ačkoli šlo podle něj o krok správným směrem, vytýká, že „rekonstruuje vývoj ze zlomků toho, co se již vyvinulo“³¹, namísto toho, aby se zabýval skutečným děním a vývojem. A právě do tohoto dějinného okamžiku vstupuje Bergson se svou filosofií a jí vlastní metodou.

2.1.2. Charakteristika metody

Bergson nazývá svou metodu, kterou během tvorby svého díla dále promýšlel a rozvíjel, intuicí³². Intuice je od něj povýšena na metodu. Charakteristické pro ni je poznávat věc zevnitř. Jedná se o poznání vždy částečné, ale absolutní. V autorově pojetí

---

²⁹ Srov. tamtéž, s. 376–403.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 412n.

³¹ BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 490.

³² Srov. DELEUZE, Gilles. *Bergsonismus*, s. 7–37 a srov. BERGSON, Henri. *Myšlení a pohyb*, s. 32.

je intuice vlastní metodou metafyziky, zatímco analýza je metodou (přírodní) vědy. Podle Bergsona je totiž podstatou metafyziky úsilí přemístit se do skutečnosti, překročit pojmy či aspoň vytvořit nové a pružnější. Metafyzika musí vždy postupovat od skutečnosti k pojmům a nikdy obráceně. Právě toto má umožnit takto chápaná metoda intuice. Rozdíl mezi intuicí a analýzou vyjadřuje Bergson následovně:

Intuicí zde nazýváme sympatii, jíž se přenášíme do nitra nějakého předmětu, abychom splynuli s tím, co je v něm jedinečného, a tedy nevyjádřitelného. Oproti tomu, analýza je operace, jež převádí předmět na již známé prvky, tedy na prvky, které má tento předmět společné s jinými předměty.³³

Tento Bergsonův přístup lze jeho slovy popsat také jako „opravdový empirismus“, který se vyznačuje tím, že v něm nelze použít žádné předem hotové koncepty myšlení. Milíč Čapek na adresu Bergsonovy intuice poznamenává, že se jí míní

myšlenkové úsilí, překonati sklony naší obraznosti, která, utvářena vnějším světem, je navyklá na chápání prostorové a visuální a tím zkresluje i naši představu vnitřního dění. Uchopiti naše vnitřní děje v jejich původní, nezkalené čistotě... znamená vyloučiti všechny optické, kvantitativní a grafické symboly, které naše obraznost bezděčně aplikuje i na naši vnitřní zkušenost.³⁴

Jde o obtížnou práci, kdy je třeba se co nejvíce přiblížit skutečnosti a popsat ji pomocí pojmů nalezených přímo pro konkrétní předmět. A tuto práci je třeba podstoupit u každého předmětu znovu.³⁵ V tomto smyslu Bergson hovoří o přesnosti filosofie. Přesnost spočívá v tom, že pro označení předmětů se nepoužívají pojmy, které mají širší význam a označují i další skutečnosti. Pro pochopení, přiblížení se skutečnosti, je potom klíčový Bergsonův pojem *trvání*, který se snaží novým způsobem uchopit realitu času. Tento pojem si blíže představíme v následujícím oddíle.

2.1.3. Reflexe a kritika metody

Než uzavřeme toto uvedení do Bergsonovy filosofie, zmiňme ještě hlavní body kritiky, která se objevila v reakci na Bergsonovo myšlení. Francouzský matematik Emil Borel patřil k prvním, kteří Bergsona po vydání *Vývoje tvořivého* kritizovali za antiintelektualismus, pramenící právě z antinomie rozumu a intuice představené Bergsonem.³⁶ Byl to právě *Vývoj tvořivý*, kde Bergson rozvinul své úvahy na biologickém poli a zamýšlel se nad životem, který se stále vyvíjí a stále tvoří. Bergson

---

³³ BERGSON, Henri. *Myšlení a pohyb*, s. 175n.

³⁴ ČAPEK, Milíč. *Henri Bergson*, s. 12.

³⁵ Srov. BERGSON, Henri. *Myšlení a pohyb*, s. 190n.

³⁶ Viz kapitola 4.1. Bergsonismus.

usiloval o syntézu mezi mechanistickými a finalistickými interpretacemi evoluce a jeho pojem života se podobným způsobem snaží obsáhnout realitu jak biologickou, tak psychologickou.

Mechanicismem (mechanismem) rozumíme filosofický směr, který pojímá skutečnost jako jeden velký stroj, kde každé dění je nutný důsledek působení mechanických sil. Pro Bergsona je ztělesněním tohoto přístupu tehdy rozšířená lamarckistická teorie o vývoji života. Finalismus spolu s Bergsonem chápeme jako filosofický názor, ve kterém je všechno určeno svou účelovou příčinou neboli směřováním k nějakému předem danému cíli. V rámci evolučních teorií se tyto názory projevují v různých podobách vitalismu. Bergson, který se vůči jistým formám vitalismu silně vymezoval, si vlastně pomocí pojmu životní vzmach vytvořil formu vlastní. Vitalismem se pak obecně míní směr, který tvrdí, že život nelze vysvětlit pouze pomocí fyzikálních a chemických procesů, ale zahrnuje také jakousi (životní) sílu, která určuje směr vývoje.

Záměrem Bergsonovy filosofie orientované na život bylo překonat současně mechanicismus i finalismus, ačkoli připouštěl, že ke druhé zmiňované se přibližuje více než k první.³⁷ Na slabiny syntetického pojetí ho hned po vydání díla upozornil francouzský biolog, filosof a obhájce neolamarckovského mechanicismu Felix Le Dantec. Podle Le Dantec(a)³⁸ Bergson mluví finalistickým jazykem o mechanicismu, tedy že objektivní popisuje pomocí subjektivního jazyka. A dále kritizuje také to, že Bergson ve svém pojetí života spojuje jazyk biologie a psychologie, čímž popírá jeden z úspěchů moderní biologie, kterým je právě jejich oddělení.³⁹

2.2. Základní témata Bergsonovy filosofie

Jak již bylo zmíněno, Bergsonova filosofie představuje jednu z reakcí na, na přelomu 19. a 20. století stále výrazný, idealismus a racionalismus. Ve svém díle Bergson obhajuje duchovnost života a schopnost tvořit, kterou má život. Na rozdíl od teorií idealistů má ale Bergson svou vlastní argumentaci založenou na propojení materiálního a duchovního prvku. Podle ní duchovní život nelze redukovat na hmotu, současně ale není ani oddělen od všeho ostatního. Bergson respektuje veškeré vědecké poznatky o materiálním světě, ale zároveň tvrdí, že existuje také duchovní život, konkrétní život, který prožívá vědomí.

---

³⁷ Srov. BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 56.

³⁸ Kritika byla publikována roku 1907 v srpnovém čísle francouzské *Revue du mois*, Bergsonova odpověď se poté objevila ve stejném periodiku o měsíc později.

³⁹ Srov. ACERRA, Marinella. Un'introduzione alla filosofia di Bergson. In BERGSON, Henri. *L'evoluzione creatrice*. Milano: BUR Rizzoli, 2016, s. 16.

V případě Bergsonovy filosofie má pojem duchovní život poněkud jiný význam než např. ve spirituální teologii. Duchovním životem není život orientovaný na Boha, ale v podstatě každý život, byť v odlišné míře. Duchovnost je u Bergsona chápána jako jedna z charakteristik života, úzce spojená vědomím, které zase úzce souvisí s možností svobodného pohybu.

Kromě kritizování pozitivistů, kteří se pokoušejí vše vysvětlit pouze za pomoci vědeckých poznatků, se Bergson rozhodně distancuje také od idealistických teorií. Píše mimo jiné:

Velikým omylem spiritualistických nauk byla víra, že mohou, osamostatňující život duchovní ode všeho ostatního, zavěšující jej v prostoru co možná vysoko nad zemí, uchrániti jej přede všemi útoky: jako by ho tak prostě nevystavovali nebezpečí, že bude chápán jako účinek vzdušného zrcadlení!⁴⁰

2.2.1. Pojetí času

Bergsonova filosofie je postavena na specifických pojmech, které tento francouzský filosof sám formuloval a definoval a pomocí kterých vysvětluje skutečnost. Prvním velkým objevem jeho filosofického uvažování je nové pojetí času. Objevuje se už v Pojednání o bezprostředních danostech vědomí. Bergson zde popisuje, co si uvědomil při studiu evoluční teorie britského filosofa, biologa a sociologa Herberta Spencera. Totiž, že pro mechaniku, kterou používá přírodní věda, je čas sérií po sobě jdoucích okamžiků, jak to ukazují po sobě následující pozice hodinových ručiček.⁴¹ Toto pojetí času Bergson nazývá „zprostorovělý čas“ a mezi jeho základní charakteristiky patří reverzibilita.

Pro Bergsona všechno, co lze rozdělit, čemu lze vykázat určité místo, prostor, co lze spojovat, skládat či smršťovat, čeho pohyb lze předpovídat, souvisí s prostorem, patří k prostoru. Rozměr časovosti je naproti tomu něco diametrálně odlišného. Proto Bergson vedle tohoto, můžeme říct tradičního, pojetí času staví svůj vlastní objev. Tím je čas konkrétní zkušenosti, který nazývá „trvání“⁴². *Trvání* znamená čas, který „já“ prožívá v přítomnosti. Platí tu, že jeden okamžik může představovat věčnost nebo být rozhodující pro celý život, jelikož vědomí prožívá čas jako *trvání*. Tento čas, v němž jeden okamžik proniká okamžik další, je jedinečný, nevratný. Minulost je zahrnuta v přítomnosti, protože každý okamžik předpokládá jiný, který mu předcházel, a čerpá z něj zkušenost.

---

⁴⁰ BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 363.

⁴¹ Srov. BERGSON, Henri. *Čas a svoboda*, s. 65.

⁴² Srov. tamtéž, s. 61.

K pojmu *trvání* se Bergson dostává skrze analýzu psychologických dějů. Jak píše M. Čapek, Bergson zde směřuje k jedinému cíli, a totiž prokázat dynamickou kontinuitu psychologických dějů: „Naše počítky, vjemy, vzpomínky a city se dějí a vzájemně prostupují, i když jsou vzájemně odlišné; jejich mnohost...je mnohost kvalitativní, mnohost tónů, odlišných, a přesto organizovaných v nedělitelný celek hudební věty.“⁴³

Podle Bergsona pozitivismus selhává právě v tom, že posuzuje všechny skutečnosti pomocí stejné metody, metody přírodních věd.

2.2.2. Pojetí svobody

Z pojmu *trvání* Bergson dále vychází, když obhajuje princip svobody. Kritizuje přitom jak deterministy, tak zastánce svobodné vůle – míní se zde zastánci absolutního indeterminismu, kteří nezohledňují dynamickou souvislost mezi minulými momenty a momentem přítomným. V obou případech tak činí ze stejného důvodu. Oba tyto proudy se totiž zakládají na kauzalitě, která implicitně předpokládá ideu vědomí chápanou jako jakýsi souhrn aktů, které jsou rozlišené, tzn. také vnější a opakovatelné. Bergson se naproti tomu snaží otázku svobodného jednání člověka vyřešit novým způsobem bez opory v kauzalitě. Podle Bergsona nelze svobodu ani popřít, ani explicitně definovat, protože má svůj základ v *trvání*, které je jedinečné a neopakovatelné, nepostihnutelné definicí. Podle Bergsona svoboda pramení v našem „já“, které je jednotou ve stávání se. Když naše činy vycházejí z naší osobnosti, z našeho vlastního, pravého já, jestliže tyto činy vyjadřují naši osobnost, jsme bezpochyby svobodní.⁴⁴ Nesvobodnost vytvářejí naopak automatismy, momenty, kdy sice jednáme, ale takřka bezmyšlenkovitě a bez spojení se sebou samým, s naším *trváním* – konkrétním, teď a tady prožívaným bytím v čase. Milíč Čapek Bergsonův postoj popisuje jako relativní indeterminismus. Jsme svobodní a „jsme vázáni svou minulou svobodou a svými někdejšími rozhodnutími, jejichž postupným sčítáním utvořila se a tvoří ještě naše osobní individualita.“⁴⁵

2.2.3. Pojetí paměti

Důležitý je zde také pojem *paměti*. Jako i v jiných případech francouzský filosof nezastává ani jednu z dobou vymezených pozic, tedy ani idealistickou ani realistickou.

Paměť u Bergsona velmi úzce souvisí s *trváním*, svobodou a vědomím, přičemž poslední dvě ji předpokládají. Téma paměti je rozsáhlé a zahrnuje také Bergsonovu vlastní teorii paměti. Hlubší úvahy o ní však přesahují rámec této práce, a proto se

---

⁴³ ČAPEK, Milíč. *Henri Bergson*, s. 26.

⁴⁴ Srov. BERGSON. Henri. *Čas a svoboda*, s. 121–129.

⁴⁵ ČAPEK, Milíč. *Henri Bergson*, s. 42.

omezíme jen na její propojenost s bergsonovským *trváním*.⁴⁶ Pro přítomný okamžik, který „já“ prožívá v *trvání*, je charakteristická jeho propojenost se všemi minulými přítomnými okamžiky, představovanými pamětí. Všechny tyto okamžiky vytváří spojitou linii vědomí, nicméně mezi přítomným a jemu bezprostředně předcházejícím okamžikem tkví rozdíl, díky kterému má onen přítomný moment tvůrčí potenciál.

2.2.4. Pojetí *hmoty*, vztah duše a těla

Ve svém druhém díle *Hmota a paměť* Bergson rozvíjí téma vztahu mezi hmotou a duchem.

V rámci tohoto tématu přirozeně do popředí vystupuje otázka vztahu duše a těla. Protože podle Bergsona nelze redukovat ducha na hmotu, není vyloučena nesmrtnost duše. Zatímco nesmrtnost duše je pouze ponechána jako možnost, samotnou existenci duše autor obhajuje na základě metafyzických argumentů. V argumentaci je závislý na dobovém stavu biologického poznání. Uvádí totiž konkrétní biologické příklady, kdy duševní aktivita není vysvětlitelná aktivitou mozku,⁴⁷ a těmito fakty dokládá svou metafyzickou tezi, že něco v člověku přesahuje, transcenduje jeho fyzické tělo. Ať už ono „něco“ nazveme vědomím – naším „já“, duší či duchem, myslíme tím jednu a tutéž skutečnost, protože pro Bergsona se v tomto kontextu jedná o synonyma. Duchovní rozměr má tak své pevné místo v tomto náhledu na svět. Klíčovou vlastností ducha je potom sebepřesažnost, schopnost vydat ze sebe víc, než obsahuje, jde tedy o jistou formu autotranscendence.⁴⁸

Pokud jde o vztah duše k tělu, panuje zde solidarita, ovšem nikoli „paralelismus“⁴⁹. Duševní činnost totiž ve všech směrech přesahuje fyzickou činnost těla. Tělo vyjadřuje duševní činnost ale pouze s omezeným množstvím vyjadřovacích prostředků. Mnoho odlišných duševních stavů tedy tělo není schopno vyjádřit jinak než pomocí pár reakcí, které tak nemohou postihnout celou bohatost duchovního života. Bergson otázku vztahu těla a duše lokalizuje do vztahu mezi mozkiem a vědomím člověka. Mozek má podle této teorie funkci pouze selektivní, vybírá z duševního života všechno to, co lze převést do pohybu, „zhmotnit“, není tím, kdo „myslí“.

Bergson upřesňuje, že mozek tedy není ve vlastním slova smyslu orgánem myšlení, pocitu nebo vědomí, ale je tím, co udržuje vědomí, pocit a myšlení v napětí vůči

---

⁴⁶ Viz DELEUZE, Gilles. *Bergsonismus*, s. 57–84.

⁴⁷ Srov. BERGSON, Henri. *Duchovní energie*, s. 45–49.

⁴⁸ Srov. BERGSON, Henri. *Duchovní energie*, s. 45.

⁴⁹ Srov. BERGSON, Henri. *Hmota a paměť*, s. 9n a srov. BERGSON, Henri. *Duchovní energie*, s. 52n.

skutečnému životu, a co jim tak umožňuje jednat účinně. Mohli bychom tedy spolu s ním říci, že mozek je orgánem pozornosti k životu.⁵⁰

Bergson se tím brání tvrzení, která by chtěla redukovat duchovní život na fyzický pomocí paralelismu mezi duševní a mozkovou činností. Lze tedy říct, že Bergson obhajuje metafyzický koncept duše, byť tak činí svou vlastní specifickou argumentací navázanou na aktuální biologické poznatky.

2.2.5. Pojem života a životního rozmachu

Další krok Bergsonova myšlení, důležitý pro naši reflexi, je představen v díle *Vývoj tvořivý*. Jeden z klíčových pojmů tohoto díla, *životní rozmach*, je předmětem zkoumání této diplomové práce. Budeme se mu věnovat v příštích kapitolách. Některá další důležitá témata, která se v této knize, zabývající se vývojem života, objevují, je nicméně vhodné představit.

Především dopředu, že bergsonovská vize evoluce, která ve své době čerpala z poznatků biologie, již po více než stu letech z biologického hlediska nemá co říct. Nicméně jako filosofické reflexi, která biologickou terminologii využívá téměř po básnickém způsobu, jí jistá hodnota zůstává.

Podle Bergsona se život nevyvíjel pouze v jediné linii. Ve *Vývoji tvořivém* popisuje, jak se v určitých místech evoluční linie rozvětvila, aby umožnila dosáhnout dokonalejšího stupně jednotlivým potencialitám života, které v sobě živé organismy zpočátku uchovávaly pohromadě. O těchto původních tendencích Bergson píše: „Čím více roste tendence původní a jediné, tím těžším shledává udržeti sloučený v téže živé bytosti oba elementy, které ve stavu rudimentárním, jsou spolu v sobě obsaženy.“⁵¹ Z tohoto důvodu existují dvě říše: rostlinná a živočišná. Na začátku byli organismy omezeně schopné přijímat energii ze slunce a současně ji využívat ke svému svobodnému pohybu. Rostlinná říše za cenu obětování pohybu ve svém vývoji rozvíjela tendenci k shromažďování energie pocházející ze slunce. Naopak živočichové tuto energii svobodně spotřebovávají k pohybu, musejí ji však nejprve získat od jiných organismů.

Podobné rozdělení můžeme vidět také v případě instinktu a inteligence, bergsonovských dvou cest, kterými se organismy vydali, aby dokázaly využít hmotu ve svůj prospěch. Instinkt používá hmotu vytvářením organických nástrojů. Přizpůsobuje se dokonale, ale pouze na jeden jediný předmět. Klade si za předmět materiální stránku věcí

---

⁵⁰ Srov. BERGSON, Henri, *Duchovní energie*, s. 68.

⁵¹ BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 163.

a dále už nejde. Inteligence řeší stejný problém jako instinkt, ale odlišným způsobem: prostřednictvím vyrábění umělých nástrojů. Ty nejsou ani dokonalé ani přesné, nicméně dají se použít na jakýkoli předmět. Inteligence abstrahuje a popisuje různé materiální předměty skrze vztahy, a je tedy formální a spekulativní.

Podle Bergsona představují instinkt členovců a lidská inteligence dva maximální způsoby vztahu živých tvorů s jejich prostředím. Mají nicméně společný původ a je mezi nimi komplementární vztah. Kdo chce podle Bergsona skutečně porozumět životu, musí obě tyto schopnosti přivádět k harmonii v intencích výroku: „Jsou věci, jež jedině intelekt je schopen hledati, avšak kterých sám od sebe nikdy nenajde. Tyto věci by mohl nalézt jedině instinkt; nebude jich však nikdy hledati.“⁵²

Na závěr tohoto uvedení do autorova myšlení, chceme ještě představit pojem života jako takového. Toto slovo je totiž jedním z centrálních a charakteristických pojmů Bergsonovy filosofie vůbec.

Ve filosofii života, jež je Bergsonovi vlastní, je život viděn jako tvůrčí energie, imanentní a zaměřená k určitému cíli, jež nepotřebuje nějakou uspořádávající Inteligenci, či nějakého Nehybného hybatele, a jež má důvod svého bytí sama v sobě.⁵³

Život projevovaný organismy, tak jak se Bergsonovi jeví, je jisté úsilí obdržeti jisté věci od hrubé hmoty.⁵⁴ Pokud tedy vezmeme konkrétní příklad naší planety, život se na Zemi rozvinul za účelem využít energii proudící k nám ze Slunce. Avšak život náleží k duchovnímu řádu a zahrnuje současně jednotu i mnohost. V prostoru ho proto můžeme přirovnat k jakémusi impulzu nebo vzmachu. Bergson říká, že život se jeví jako nesmírná vlna, která se, zatímco prochází napříč generacemi, rozděluje do individuí.⁵⁵ Proto, aby vysvětlil tento obraz, Bergson užívá francouzský termín *élan* (*vzmach*), který následně dále upřesňuje jako *l'élan vital* (*životní vzmach*).⁵⁶

Život sám je pro Bergsona tvořivým vývojem.⁵⁷ Jak již bylo naznačeno, pro Bergsona je život souvislým děním, stálou změnou, svobodným tvořením. Jedná se o nezvratný proces, který nelze předpovědět ani opakovat. V Bergsonově vizi vede rozvoj nervové

---

⁵² Tamtéž, s. 210.

⁵³ Srov. CIMINO, Guido. Vita (dottrine e aspetti filosofici). In CENTRO DI STUDI FILOSOFICI DI GALLARATE, *Enciclopedia Filosofica*, Milano: Bompiani 2010, s. 12199.

⁵⁴ BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 190.

⁵⁵ Viz tamtéž, s. 360–367.

⁵⁶ Ve *Vývoji tvořivém* Ferdinand Pelikán a František Žakavec překládají Bergsonův „l'élan vital“ jako životní rozmach. V dnešní době se ovšem častěji v českém prostředí používá jako překlad Bergsonova termínu název životní vzmach. Této lingvistické varianty se přidružíme.

⁵⁷ BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 224.

soustavy k možnosti indeterminovaného pohybu a ten zase úzce souvisí s mírou vědomí, která se u daného organismu projevuje. Vědomí je potom duchovním rozměrem takto chápaného života. Život je v této optice svou podstatou duchovní, protože cílem jeho vývoje je co největší svoboda, co největší množství svobodného pohybu, co nejvýraznější vědomí. Život je takto zaměřen k sebepřesažnosti, k autotranscendenci.

3. *Životní vzmach* v díle Henriho Bergsona

Potom, co byly stručně představeny životní osudy a základy myšlení Henriho Bergsona, obrátíme nyní svou pozornost na bergsonovskou ideu *životního vzmachu*, téma této práce. Bergson tento pojem poprvé představil ve *Vývoji tvořivém* a patnáct let nato ho dále rozvinul ve *Dvou zdrojích*. V rámci Bergsonova myšlení je idea *životního vzmachu* centrálním motivem jeho teorie o vývoji života a o povaze života jako takového. Pro její pochopení proto bude vhodné se nejprve seznámit s dobovými evolučními teoriemi, na které Bergson odkazuje.

V této kapitole bude detailně představen koncept *životního vzmachu*, nejen co do jeho obsahu, ale také co do způsobu, jakým vstoupil do autorovy filosofie, a způsobu, jakým se v jeho myšlení utvářel a vyvíjel. Budeme zde usilovat o sledování vlastní Bergsonovy metody, která věci poznává „zevnitř“. To mimo jiné znamená, že místo statického uchopení *životního vzmachu* pomocí určité definice, musíme sledovat myšlení o vývoji tohoto pojmu z pozice pozorovatele, který se nachází uvnitř, a právě z této pozice sledovat a hodnotit také všechno ostatní.

Opět se zde setkáváme s napětím mezi interpretací Bergsona, která ho začleňuje do celku stávajícího filosofického poznání, a interpretací, která se snaží kráčet v Bergsonových šlépějích a vycházet z jiného pojetí času a prožívané skutečnosti. Nebezpečím prvního přístupu je nepřesné pochopení Bergsonova záměru, zatímco druhé interpretaci hrozí, že zůstane izolovaná ve světě, který si sama vytvořila, aniž by dokázala komunikovat s pojmy, kterými běžně popisujeme realitu.

3.1. Kritika dosavadních evolučních teorií

Jak již bylo naznačeno, své třetí velké dílo, *Vývoj tvořivý*, věnoval Bergson tématu života. Předkládá svou vlastní teorii vývoje života, která má podle něj překonat všechny teorie dosavadní (nacházíme se na úrovni vědeckého poznání vlastní začátku dvacátého století). Ve svých úvahách i zde vychází z pojmu *trvání*, který je základním pojmem jeho filosofie. Dokonce lze říct, že celá kniha je v podstatě rozšířením tohoto konceptu na celé universum a specifickým způsobem na živé bytosti.

Potom, co na začátku díla Bergson připomenul pojem *trvání*, pokračuje ostrou kritikou mechanismismu a finalismu. Ukazuje slabiny obou systémů a připravuje si tak prostor na předložení vlastní koncepce evoluce života. Píše: „Taková jest filosofie života, ke které kráčíme. Jejím úmyslem jest překonati najednou mechanismus i finalismus; ale jak jsme

předem ohlásili blíží se více k nauce prvé nežli druhé.“⁵⁸ Bergson tak kritizuje soudobou evolucionistickou teorii, protože ta nezohledňuje „stávání se“, neustálý vývoj skutečnosti, což je život sám o sobě. Jak totiž shrnuje Matteo Perrini, podle Bergsona mechanicismus vysvětluje změnu jako pouhé postavení prvků, které jsou považovány za neměnné a které jsou schopné pouze měnit svou pozici, vedle sebe.⁵⁹ Bergsonovský život se však oproti tomu stále vyvíjí a zejména „trvá“.

Použijeme-li obrazy Bergsona, přírodní věda popisuje čas, a tedy i celý život, jako posloupnost nehybných bodů, posloupnost jednotlivých stavů. Život nicméně, podle našeho autora, pokračuje jako přímka či křivka, je neustálou změnou, z čehož plyne, že každý okamžik je neopakovatelný a také nepředpověditelný. To je ovšem v přímém rozporu s mechanistickými vysvětleními, ve kterých minulost i budoucnost lze stanovit na základě přítomnosti.⁶⁰

Ze stejného důvodu je pro Bergsona nepřijatelné také učení radikálního finalismu. Život není uskutečněním předem daného plánu, není předvídatelný, protože jinak se čas stane opět zbytečným. Takto myšlený finalismus by byl převráceným mechanicismem a je proto ze stejných důvodů odmítnut.⁶¹

Obě zmíněné teorie se pokoušejí vysvětlit proces evoluce. To, že se živé druhy vyvíjejí, je vědecký fakt. Navíc, přírodní věda ukazuje, že evoluce se uskutečňuje prostřednictvím různých variací. Když tedy specifikujeme otázku, jaká je příčina těchto variací, táže se Bergson?

Vedle filosofické argumentace Bergson často používá také biologické příklady a jako příklad par excellence používá oko obratlovce a oko měkkýše.⁶² My se zde omezíme na vysvětlení těchto dvou proudů s příkladem oka obecně. Bergsonovo uvažování je následující:

Mechanismus tvrdí, že variace vznikají náhodně a celá evoluce je jejich nahodilým výsledkem. Celý proces se zakládá na faktu, že jisté variace si s sebou nesou určitou výhodu v boji o přežití a zplazení potomstva a jejich nositel je tedy předá další generaci. Postupem času se druh vyvíjí, nebo z něj takto vznikne druh nový. Nejsložitější případy, které potřebovaly ke vzniku mnoho různých variací (např. zmiňované oko), jsou v rámci

---

⁵⁸ BEGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 77.

⁵⁹ Srov. PERRINI, Matteo. L'esperienza metafisica. In BERGSON, Henri. *Le due fonti della morale e della religione*. Brescia: La Scuola, 1996, s. 44.

⁶⁰ Srov. BEGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 59n.

⁶¹ Srov. tamtéž s. 62n.

⁶² Srov. tamtéž, s. 93nn.

této teorie vysvětleny tak, že se každá jednotlivá variace předala a nezměnila a neměla vliv na organismus až do chvíle, kdy se objevila další příhodná variace. Společně pak zajistily např. dokonalejší fungování nějaké jiné soustavy. Jak již bylo zmíněno, je mnoho různých evolučních linií. Lze tedy rozumně předpokládat, že se jednotlivé systémy budou vyvíjet odlišně, protože tento vývoj je způsoben nahodilými variacemi. Když ovšem nacházíme velmi podobné orgány v kompletně rozdílných evolučních liniích, jakým způsobem to lze vysvětlit v souladu s mechanistickou teorií? ⁶³

Finalismus naopak předpokládá všeobecný evoluční plán, nebo v obecnějším smyslu staví na předpokladu, že účinek je určen svou příčinou. Ačkoli tato teorie je schopná jednoduše vysvětlit složité soustavy (orgány) jako oko, nemá podle Bergsona odpovídající odpověď na otázku po vývoji té stejné soustavy z formy rudimentální k té nejdokonalejší. ⁶⁴ Dodejme, že, kromě výše zmíněného, finalismus není schopen vysvětlit důvody jistého nesouladu, který v přírodě pozorujeme.

Jestliže tedy ani mechanicismus (evoluční transformismus) ani finalismus nemají pravdu, je to, jak se máme dívat na vývoj života, otázkou, která se logicky vynořuje po těchto Bergsonových úvahách. Bergson si takto cílenou kritikou dobových systémů připravil prostor pro svou vlastní teorii.

3.2. *Élan vital* – definice pojmu

Podle tohoto filosofa je život podstatně jednotný, nicméně existuje současně velké množství životních forem, které jsou mezi sebou pozoruhodně rozrůzněné. Aby vysvětlil harmonii v organickém světě, která zjevně není dokonalá, používá Bergson poprvé ve své filosofii termín „*vzmach*“. Pokud jde o vztah mezi životem jako takovým a tímto společným a původním *vzmachem*, píše, že od svých počátků je život pokračováním jediného a identického *vzmachu*. A tento *vzmach* se postupně rozdělil mezi rozličné evoluční linie. ⁶⁵ Každý druh je tak nositelem jediného života a zvláštním způsobem manifestuje některé z jeho charakteristik. Je totiž více původních tendencí života, a ne všechny se mohly rozvíjet souběžně, a tudíž se *vzmach* rozdělil do různých směrů.

Aby Bergson čtenáři přiblížil svou ideu evoluce života, používá dva příklady. Pomocí prvního objasňuje, jak si představit rozbíhavost a nezávislost evolučních linií. Život je

---

⁶³ Srov. BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 83–89.

⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 91–93.

⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 81.

přirovnán ke granátu, který exploduje v tisíce úlomků.⁶⁶ Tak se mezi námi nacházejí nejrůznější úlomky života, což jsou druhy, které představují poslední články řetězové exploze. A od těchto úlomků lze vystoupat zpět až k původnímu pohybu, který je přirovnatelný k explozi.

Druhý obraz pak čtenáři ukazuje, jak se projevuje samotný *životní vzmach*. Autor ho přirovnává k ruce, která prochází kovovými pilinami. V klíčovém bodě příoměru říká: „V určité chvíli má ruka své úsilí již vyčerpala a přesně v té chvíli budou zrnka pilin srovnána a seřazena v určité formě, ve formě právě ruky, jež se zastavuje, a části paže.“⁶⁷ Bergson dále rozvíjí nastíněný obraz. Povahu *životního vzmachu* pochopíme, jestliže si představíme, že ruka a rameno zůstanou pro pozorovatele neviditelné a ten uvidí pouze zrnka v různých pozicích a bude se pokoušet prostřednictvím vnitřních sil vysvětlit tvar, ve kterém zrnka zůstala rozmístěna. Tedy, pozorovatel přemýšlí o účincích pohybu, aniž by měl sebemenší poznání pohybu samotného. Pozorný čtenář už jistě rozpoznává Bergsonův klasický rukopis. Příčinou našich nepřesných teorií a úvah je nesprávný pohled na svět. Používáme příliš schematické kategorie a pojmy, které nevystihují přesně skutečnost a z toho důvodu nám podstatné poznání o životě (o tom, co žije) uniká. Chceme-li toto poznání získat, musíme se naučit myslet novým způsobem. Okamžitě ovšem vidíme, v čem spočívá obtíž pro obecné přijetí bergsonovského pojmu *vzmach*: nelze ho dokázat empiricky. To ostatně dokládá i právě zmíněný Bergsonův příklad: ruka a rameno zůstaly neviditelnými.

Pomocí tohoto příkladu můžeme ovšem přiblížit povahu *vzmachu* ještě více. Bylo zmíněno, že se ruka zastavila. Ale co znamená toto zastavení se? Představuje skutečnost, že se život během svého postupu setkává s odporem ze strany mrtvé hmoty.⁶⁸ Když se *vzmach* potká s příliš silným odporem, pohyb ustane a evoluce v tomto směru dále nepokračuje. Proto můžeme nalézt tak mnoho evolučních linií, které jsou ve skutečnosti slepými uličkami. Nicméně, postupem *vzmachu* se život projevuje ve stále rozvinutějších formách. Bergson v této souvislosti definuje život jako „tvořivý vývoj“⁶⁹.

Aby vysvětlil proces evoluce neboli aby našel vysvětlení variací, prostřednictvím kterých se evoluční proces uskutečňuje, mluví Bergson o

---

⁶⁶ Srov. BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 139n.

⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 135.

⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 140.

⁶⁹ Tamtéž, s. 224.

myšlenky dědičného rozmachu života, přecházejícího s jednoho pokolení zárodků na následující pokolení zárodků prostřednictvím vyvinutých organismů, které tvoří mezi zárodky spojku. Tento rozmach, uchovávající se na vývojových liniích, mezi něž se dělí, jest hlubokou příčinou variací, aspoň těch, které se přenášejí pravidelně, sčítají se a tvoří nové druhy.⁷⁰

Tímto způsobem tedy francouzský filosof vysvětluje vědecký fakt evoluce druhů. Tak nechává vzniknout teorii, která usiluje o to nacházet se uprostřed teorií pozitivistických, založených na poznacích přírodní vědy, a teoriích idealistických, které stavějí na finalistickém přístupu. Vidíme, že koncept *vzmachu* zaručuje jednotu a současně nesmírnou rozmanitost života. Přestože je jediný, prochází generacemi a rozděluje se mezi evoluční linie a v každé z nich probouzí souvislý vývoj k nejdokonalejšímu možnému stavu. Nicméně, podle Bergsona, toto rozdělení, odlišení forem života nenáleží k podstatě života, naopak, je výsledkem jeho střetu s hmotou. Bergsonovi se totiž život jeví, v tom, co má podstatného, jako úsilí shromažďovat energii, aby ji pak následně mohl uvolňovat do nejrůznějších kanálů, a tak vykonávat neomezeně různé spektrum činností.⁷¹

Jinými slovy, cílem života je dosáhnout nejvyšší možného množství indeterminace a svobody. Oproti tomu hmota korelativně představuje nutnost jako takovou. Tato indeterminace a svoboda je to, čeho by chtěl *životní rozmach* dosáhnout naráz. A, jak dále pokračuje Bergson, „podařilo by se mu to zajisté, kdyby jeho moc byla neomezená, nebo kdyby mu mohla přijít nějaká pomoc z vnějška. Avšak rozmach, ten je konečný a byl dán jednou provždy: nemůže přemoci všech překážek.“⁷² Lze si povšimnout, že tento Bergsonův výrok o *vzmachu*, stojící v protikladu k jeho jiným panteisticky zabarveným tvrzením, již otevírá prostor pro Boží stvořitelskou příčinu v rámci úvah o *vzmachu*.

Kvůli těmto překážkám, které pocházejí ze strany hmoty, se život vydal rozličnými směry. V jistém momentu totiž život nemohl pokračovat ve vývoji k dokonalejším formám jinak než tak, že skrze specializování se v jedné schopnosti a omezení se v druhé. To ukazuje mezi jiným nám již známý příklad rostlinné a živočišné říše. Živočichové v této logice obětovali schopnost přímo získat energii pocházející ze slunce, ale rozvinuli schopnost využít energii pro svobodné pohyby. Naopak, rostliny jsou schopné zachycovat tuto energii, ale jejich adaptace jim neumožňuje využívat tuto energii k pohybu.

---

⁷⁰ BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 126.

⁷¹ Srov. tamtéž, s. 344.

⁷² Tamtéž.

Dodejme, že když se objevila překážka a vývoj některé skupiny organismů se zastavil, *vzmach* dále pokračoval vpřed v odlišném směru.

3.3. Závěry Vývoje tvořivého

Když jsme již vymezili kořeny a povahu pojmu *životní vzmach*, chceme nyní představit závěry, ke kterým Henri Bergson ohledně *životního vzmachu* dospívá ve Vývoji tvořivém. Hlubší pochopení těchto závěrečných úvah pro nás bude užitečné ze dvou důvodů. Jednak proto, že právě tato závěrečná část Bergsonovy reflexe byla v minulosti často kritizována, a jednak proto, že na tyto úvahy budeme odkazovat v naší vlastní reflexi, kterou se bude zabývat závěrečná kapitola této práce.

Bergson rozlišuje dva vrcholné projevy života na zemi, přičemž odkazuje na dvě cesty, kterými život vstoupil do kontaktu se svým (neživým) prostředím. První vrchol představuje rod blanokřídlých, který je ve vizi našeho autora nejdokonalejším projevem instinktu (cesta instinktu se zvláštním způsobem rozvíjela u členovců). Blanokřídlí, vedeni instinktem, vytvářejí celá společenstva, která fungují jako jeden velký organismus, ačkoli jsou tvořena tisíci členy. Druhý vrchol představuje lidstvo, protože právě v něm intelekt (jako evoluční cesta či adaptace obratlovců) dosáhl maximálního stupně své dokonalosti.⁷³

Nicméně, jak již bylo řečeno, v Bergsonově vizi se život vyznačuje tím, že tíhne ke stále většímu množství indeterminace a svobody.⁷⁴ Taková svoboda se podle francouzského filosofa shoduje s vědomím, protože právě vědomí se shoduje se schopností výběru, kterou disponují živí tvorové. Jen v člověku potom vědomí rozlomilo řetěz automatismu, ve kterém jsou uvězněni všichni ostatní živí tvorové. Jen v člověku se vědomí osvobodilo. A to díky lidskému mozku, jazyku a společenskému životu.

Nadřazenosti lidského mozku vděčíme za to, že právě on je schopen neustále vytvářet nové návyky, které stojí v protikladu vůči návykům dřívějším, a tak ovládnout automatismus, do kterého má život jako takový tendenci upadat. Jazyku vděčíme za to, že lidské vědomí obdrželo kromě svého hmotného těla, ještě další tělo, tělo nehmotné. A společenskému životu vděčíme za to, že uchovává jednotlivé snahy a tak poskytuje jedincům střední úroveň, které dosáhnou hned v prvních letech svého života a ze které mohou vystupovat dál vzhůru.

---

⁷³ Srov. BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 185–187.

⁷⁴ Srov. tamtéž, s. 161.

Nicméně náš mozek, náš jazyk a naše společnost nejsou nic jiného než vnější znamení jedinečného a mimořádného úspěchu, kterého dosáhl život jako takový. V tom je vyjádřena rozdílnost podstaty, nikoli jen stupně, která odděluje člověka od zbytku žijících tvorů.⁷⁵ Bergson dodává:

A v tomto smyslu zcela speciálním jest člověk „mezi“ a „cílem“ vývoje. Život přesahuje...účelnost tak jako ostatní kategorie. Je to v podstatě proud vržený skrze hmotu, který z ní dobývá, čeho může. Nebylo tudíž ani projektu, ani plánu ve vlastním slova smyslu. A zase je příliš jasno, že ostatní příroda nebyla upravena podle člověka: my bojujeme jako ostatní druhy a bojovali jsme proti ostatním druhům.⁷⁶

Z toho pro Bergsona plyne, že lidstvo nebylo předem utvářené v evolučním pohybu, protože proud života se mohl rozdělit odlišným způsobem, s kteroužto formulací samozřejmě teolog nemůže souhlasit. Křesťanská víra za celým procesem vývoje vidí láskyplný plán Boha Stvořitele, ať už byly vnitřní příčiny evoluce jakékoli.

Člověk v závěrech *Vývoje tvořivého* tedy není ani závěrem celé evoluce, jelikož navzdory vši své velikosti představuje pouze jednu z evolučních linií. Nicméně, přestože Bergson odebrává člověku jisté výjimečnosti, které se mu často připisují, dodává mu jednu netypickou: pokračování pohybu *života*. Píše, že „všude jinde vyjma u člověka vidělo se vědomí zahnáno do slepé uličky; pouze s člověkem sledovalo dále svou dráhu. Člověk pokračuje tudíž neomezeně ve vitálním hnutí, třebas nestrhuje s sebou vše, co život s sebou nesl.“⁷⁷

Člověk je tedy jediný druh, u kterého je *životní vzmach* schopen pokračovat, a jen v tomto smyslu je považován za vrchol, a právě proto je možné doufat v další pokrok, v ještě vyšší vrchol. Za tento pokrok ale člověk zaplatil, a podle našeho autora ne málo, opustil totiž část sebe sama. Veškerý živočišný a rostlinný svět nám představuje tyto odpadlé části. Člověk především, aby mohl rozvíjet intelekt, téměř ztratil instinkt, který se člověku v jakési zbytkové formě ukazuje ve formě intuice (intuice v bergsonovském slova smyslu).

Pro Bergsona, jak již bylo naznačeno, existují dva základní směry vědomé práce člověka: intuice a intelekt. A z těchto dvou je to právě intuice, která postupuje ve smyslu života jako takového. Mohlo by existovat lidstvo intuitivnější nebo ještě více

---

⁷⁵ Srov. BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 357–359.

⁷⁶ Tamtéž, s. 359n.

⁷⁷ Tamtéž, s. 360.

intelektuální. Intuice, která je považována za lepší sílu vědomí, je nicméně stále přítomna, i když mlhavá a nesouvislá. Když Bergson obrací svou pozornost k intuici, dospívá k duchovnímu životu. Takto viděná intuice je totiž sám duch a v jistém smyslu sám život. V Bergsonově pojetí je to pak filosofie, která v tomto smyslu uvádí do duchovního života a současně nám ukazuje vztah mezi duchovním a tělesným životem.⁷⁸

Bergson následně formuluje přesvědčení, že náleží vědě, aby ukázala solidaritu mezi vědomým životem a mozkovou aktivitou.⁷⁹ Kritizuje tak idealistické nauky, které podle něj neberou vědu vážně, a tedy postupem času od ní budou odmítnuty, což zabrání nalezení pravého života tělesného, který se nachází na cestě, jež vede k životu duchovnímu. Bergson má jistě pravdu, když v podstatě upozorňuje na to, že není možné nebrat ve filosofii a teologii vážně závěry empirických věd, nicméně sám se dopouští nemálo reduktivního pojetí, pokud jde o pojem „duchovní“ a „duchovní život“, které neoponechává dostatečný prostor pro transcendenci.

Pokud se jedná o samotný *vzmach*, Bergson zakončuje tvrzením, že prostřednictvím intuice budeme schopni být solidární s celým stvořením a že všechny organické bytosti činí zřetelným *životní vzmach*, který je schopen zdolat všechny překážky, mezi nimi dokonce snad i smrt.⁸⁰ Tento výrok i v kontextu předchozích úvah působí spíše jako zbožné přání než podložené tvrzení, kritizoval ho snad každý teolog, který se k této části Bergsonova díla v tehdejší době vyjadřoval. Kriticky na něj také reagoval známý křesťanský apologeta C. S. Lewis v knize *The Weight of Glory*.⁸¹

3.4. Završení Bergsonových úvah ve Dvou zdrojích

Životní vzmach, jeden z klíčových termínů Vývoje tvořivého, jsme již představili. Tento pojem byl nicméně ze strany Bergsona ještě dále rozvíjen v jeho posledním velkém díle, *Dvou zdrojích morálky a náboženství*.

Ve druhé původní edici knihy (z roku 1970), na začátku druhé kapitoly, Bergson uvádí základní myšlenky, které ho přivádějí k myšlence *životního vzmachu*. Jedná se o autorovu pravděpodobně nejzdařilejší charakteristiku tohoto pojmu. Pro plnější pochopení tedy považujeme za přínosné nejprve předložit v několika bodech toto shrnutí a následně se již věnovat úvahám o *vzmachu*, které navíc přinášejí Dva zdroje.

---

⁷⁸ Srov. BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 362n.

⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 364.

⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 366n.

⁸¹ Srov. LEWIS, Clive S. *The Weight of Glory: and other addresses*, New York: HarperCollins, 2000, s. 32.

Zaprvé, *životní vzmach* pomáhá vysvětlit život fyzikálně-chemickým způsobem s tím, že se jednalo o, pro tehdejší vědu, náročný úkol. Zadruhé, tento pojem popisuje skutečnost ignorovanou darwinismem, totiž že vývoj probíhá v jistých směrech. Zatřetí, vývoj směřující ke stále větší složitosti životních forem v určeném směru, není mechanické působení vnějších příčin, ale, jak vysvětluje Bergson, vnitřní impulz, který přechází od jádra k jádru prostřednictvím jedinců.⁸² Začtvrté, vyjevuje se tajemná povaha vývoje života, který je schopen se adaptovat, tedy nacházet řešení potíží způsobených vnějšími podmínkami. Zapáté, obraz *životního vzmachu* nám představuje život prostřednictvím jednoduchého aktu, který překonává překážky před něj položené. Zašesté, zasedmé a zaosmé, vzhledem k *životnímu vzmachu* je hmota prostředek, ale také překážka. Ta totiž rozděluje, což znamená vymezuje. Snad právě rozdělení tohoto druhu je důvodem mnohosti velkých vývojových linií. Vidíme dvě, nebo tři, které rozvíjejí jistou základní charakteristiku života. Na začátku jsou životním tlakem představovány ve stavu vzájemného pronikání.⁸³ Což chce říct, pokračuje Bergson, že „instinkt a intelekt...budeme muset dříve, než se rozdvoují, chápat jeden ve druhém, ne složené dohromady, ale jako by utvářely jednoduchou skutečnost, vzhledem k níž by intelekt a instinkt byly jen hlediska.“⁸⁴

Z tohoto úvodního připomenutí vlastního pojmu Bergson vychází, když ho pak dále rozvíjí ve vztahu k lidské společnosti. Člověk totiž, jako jediný, je schopen pokračovat v pohybu *životního vzmachu*. Avšak, nečiní tak jako celý druh, ale jen prostřednictvím velkých osobností. Podle Bergsona, překážky, které *vzmach* potkává, způsobují zastavení *vzmachu* samotného neboli kruhový pohyb, jenž znamená vznik biologického druhu. Také člověk má tento původ, od přirozenosti tíhne k vytváření malých skupin a k provozování statického náboženství. Statické náboženství náleží k vlastním Bergsonovým pojmům. Míní se jím náboženství přirozené, archaické, se svými mýty a pověrami, jehož hlavní síla je závazek. Pro toto prostředí je typická láska vůči rodině a národu neboli láska vůči těm, kteří jsou „moji“. Ve skutečnosti statické náboženství představuje obrannou reakci přírody proti některým důsledkům plynoucím z používání intelektu. Řečeno jinými slovy statické náboženství se zakládá na fabulační funkci, která inteligentním tvorům slouží k zaplnění případného nedostatku v přilnutí k životu.⁸⁵

---

⁸² Srov. BERGSON, Henri. *Dva zdroje*, s. 83.

⁸³ Srov. tamtéž, s. 84.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Viz tamtéž, s. 75-151.

Nicméně, lidstvo, které skrze svůj intelekt nečekaně prolomilo onen uzavřený kruh, se dokázalo přemístit do *tvorivého vzmachu*.⁸⁶ Objevilo se tak dynamické náboženství, jehož vrchol představuje čistý mysticismus. Náboženství, které Bergson nazývá dynamickým, je charakterizované svou otevřeností. Zrodilo se v otevřené duši a projevuje se prostřednictvím otevřené morálky. Takto myšlené náboženství stojí v protikladu k náboženství statickému, které je z podstaty uzavřené. Mezi uzavřeným a otevřeným postojem je pak podobná vzdálenost, jaká dělí odpočinek od pohybu. V dynamickém náboženství nepůsobí síla závazku, povinnosti, ale síla přitažlivosti. Otevřenost, prolomení kruhu vytvořeného přírodou v pohybu životního vzmachu, se projevuje pomocí univerzální lásky, solidarity a milosrdenství. Právě láska vůči lidstvu jako takovému je typická pro dynamické náboženství. Taková mystická láska není dosažitelná jako prodloužení lásky vůči rodině či státu, je třeba radikálního obrácení. Otevřený postoj, o kterém mluvíme, je vyjádřen v Kázání na hoře v Matoušově evangeliu a v účinné podobě byl, podle Bergsona, objeven právě křesťanstvím. Dynamické náboženství je náboženství zrozené z mysticismu.⁸⁷ Bergson píše:

„Dovršením mysticismu je pro nás dosažení kontaktu, a tedy částečná shoda s tvorivým úsilím, jímž se projevuje život. Toto úsilí, pokud není Bohem samotným, je z Boha. Velký mystik by byl osobností, která překročila hranice, jež druhu vykávala jeho materiálnost, a tak pokračoval v božském díle a navázal na ně.“⁸⁸

Mysticismus v bergsonovském slovníku znamená přilnutí k životu obecně, přilnutí k životu jako takovému, což implikuje současné odpoutání se od každé jednotlivosti, jedná se potom totiž o obnovení vzmachu a pokračování v pohybu. Takto se, ve vizi našeho autora, *mysticismus* maximálním způsobem vztahuje k tomu, co vyjadřuje *životní vzmach*, tedy k životu samému. Současně, ovšem Bergson připouští, že čistý *mysticismus* je vzácný a mnohem častěji ho potkáváme zředěný.⁸⁹

Rozhodujícím momentem dějin lidstva je tedy přechod od *statického náboženství k náboženství dynamickému*. Tento nenadálý, avšak definitivní skok ovšem nebyl nahodilý. Spolu s Bergsonem můžeme pozorovat více pokusů učinit tento skok, více

---

⁸⁶ Srov. BERGSON, Henri. *Dva zdroje*, s. 144n.

⁸⁷ Srov. tamtéž, s. 24–49.

⁸⁸ Tamtéž, s. 159.

⁸⁹ Srov. tamtéž, s. 153n.

vzmachů, které nedosáhly k cíli,⁹⁰ avšak vydávají nám svědectví. Bergson z tohoto důvodu vyjmenovává náznaky budoucího *mysticismu* přítomné v neoplatonismu, v buddhismu, aby následně dospěl k plnému *mysticismu* křesťanských mystiků. Bergson nicméně v tuto chvíli nereflektuje obsah jejich *mysticismu*, kterým je křesťanská nauka, ale pouze jeho formu, což je v tomto případě úsilí, entusiasmus či jednání ve prospěch druhých jakožto autentické projevy křesťanských mystiků.

Bergson si všímá, že aby křesťanství usnadnilo přijetí *mysticismu*, samo přijalo nemálo od řecké filosofie, a dokonce i od *statického náboženství*. Nicméně jeho podstatou mělo být šíření *mysticismu*.⁹¹ Na počátku křesťanství stojí osoba Ježíše Krista. Všichni mystici jsou jeho napodobovateli. Dodejme však ještě, že Kristus může být považován za pokračovatele izraelských proroků a že křesťanství vděčí židovství za *vzmach*, zápal proroků, který chyběl kontemplativnímu neoplatonskému *mysticismu*, aby se mohl stát *mysticismem* aktivním. Na otázku, kdo že jsou ti mystici, pak Bergson odpovídá následovně:

Praví mystikové se prostě otevírají proudu, který je zaplavuje. Jsou jistí sebou samými, protože v sobě cítí něco lepšího, než jsou oni sami, a projevují se jako velcí lidé činu, k překvapení těch, pro něž je mysticismus jen viděním, vytržením, extází. Dovolili, aby se do jejich nitra vlil sestupující proud, který by skrze ně chtěl získat i jiné lidi. Potřebu šířit kolem sebe, co sami přijali, cítí jako *vzmach lásky*...Lásky, díky níž je každý z nich milován kvůli sobě samému, a díky němu, pro něj lidé otevírají svou duši lásce k lidstvu.⁹²

Duše je schopná konat toto všechno jen tehdy, když upevní, zesílí a jednáním stvrdí onen mlhavý okraj intuice, který zůstal kolem jejího intelektu. Vidíme tak, v jakém smyslu je člověk schopen pokračovat v pohybu *vzmachu*. Bergson dále říká:

Směr této lásky je stejný jako směr životního *vzmachu*; je tímto *vzmačem* samým, plně sděleným výjimečným lidem, kteří by jej pak chtěli vtisknout celému lidstvu a skrze uskutečněný protiklad proměnit onu stvořenou věc, již je druh, v tvůrčí úsilí, učinit pohyb z toho, co je z definice zastavením.⁹³

---

⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 156.

⁹¹ Srov. BERGSON, Henri. *Dva zdroje*, s. 171.

⁹² Tamtéž, s. 73.

⁹³ Tamtéž, s. 169.

V souladu s celým pojetím života jako tvořivého vývoje Henri Bergson poukazuje na podmínky nezbytné pro uskutečnění této touhy mystiků neboli pro naději na duchovní přerod lidstva.

Na závěr těchto úvah Bergson v podstatě klade dvě otázky, na které ještě zbývá odpovědět. Odkud pochází a kam směřuje (je zaměřen) *životní vzmach*? Francouzský filosof k tomu současně dodává, že empirická odpověď neexistuje a že, z toho stejného důvodu, odpověď přesahuje závěry Vývoje tvořivého. Na úrovni pravděpodobnosti nicméně říká, že *životní vzmach* pochází od Boha a směřuje k Bohu.⁹⁴ Přestože Bergson užívá v dalších pasážích slovo Bůh ve všeobecném smyslu, v této jeho reflexi se objevují četné charakteristiky Boha křesťanů. Touto otázkou se proto budeme dále zabývat ve čtvrté kapitole.

---

⁹⁴ Srov. BERGSON, Henri. *Dva zdroje*, s. 183–185.

4. *Životní vzmach* v minulosti a dnes

O Henrim Bergsonovi a jeho filosofii bylo sepsáno obrovské množství publikací a pořád se objevují autoři, kteří na jeho myšlenky reagují a čerpají z nich inspiraci pro podmínky dneška, jakkoli konkrétně téma *vzmachu* v posledních desetiletích příliš tematizované není. Prvním cílem této kapitoly proto nemůže být nic jiného než se pokusit jen v nejhrubších rysech nastínit základní linie recepce Bergsonovy ideje *životního vzmachu*. Přestože tímto přístupem nezískáme o mnoho víc než rámeček, ve kterém se odehrává diskuze, toto vymezení prostoru, v němž se odehrávají úvahy o *životním vzmachu*, použijeme ho k tomu, abychom si odpověděli na otázku, zdali tento pojem může něco nabídnout teologii jednadvacátého století. To představuje v pořadí druhý z cílů této kapitoly a souhrnný cíl celé této diplomové práce.

Pokud jde o recepci Bergsonových myšlenek, tento francouzský filosof své období největší slávy prožil již za svého života, kdy jeho úvahy nacházely napříč společností množství nadšených posluchačů. Již od dvacátých let minulého století se však ukazovalo, že počáteční nadšení společnosti odeznělo a filosofie i věda se vydávají většinou jinou cestou, než na kterou poukazoval ve svém díle Bergson. Jeho odkaz i po jeho smrti přežíval v jeho žácích, nicméně ve druhé polovině století se do značné míry ztratil ze scény.

V posledních desetiletích ovšem dochází k jisté renesanci zájmu o jeho myšlenky. V roce 2006 byla Frédéricem Wormsem založena La Société des amis de Bergson⁹⁵, aby podporovala studia zabývající se myšlením Henriho Bergsona. Název symbolicky navazuje na stejnojmennou Association des Amis de Bergson fungující od roku 1948 do sedmdesátých let. Ta během své existence vydala deset čísel revue Les Études Bergsoniennes zaměřené na studium díla tohoto francouzského filosofa. Za stejným účelem současná společnost vydává revue Annales bergsoniennes. Vedle toho se jím zabývají také odborné články a kvalifikační práce.

Pokud jde o naše české prostředí, po roce 2000 došlo k překladu a vydání knihy *Hmota a paměť*, která do té doby v češtině nebyla dostupná, a také k novému překladu *Dvou zdrojů* a dalších publikací. Byla také vydána monografie věnující se klíčovým tématům Bergsonovy filosofie.⁹⁶

---

⁹⁵ Společnost přátel Bergsona.

⁹⁶ Viz ČAPEK, Jakub (vyd.). *Filosofie Henri Bergsona. Základní aspekty a problémy*. Praha: OIKOYMENH, 2003.

Pokud jde o pojem *životního vzmachu*, který se jako leitmotiv táhne Vývojem tvořivým a Dvěma zdroji, od jisté doby se mu, až na jisté příležitostné výjimky v oblasti fyziky, nevěnuje příliš pozornosti. Právě jakési rámcové nastínění tohoto vývoje na pozadí recepce celého Bergsonova díla je pak obsahem této kapitoly. Z toho důvodu také pomyslně začínáme až v roce 1907, kdy se Bergsonova idea *vzmachu* poprvé objevila. Nicméně, ještě než se budeme zabývat myšlenkou *vzmachu*, představme si povahu směru bergsonismus, v jehož rámci celá debata začala.

4.1. Bergsonismus

Bergsonovy myšlenky se kromě toho, že ovlivnily mnoho filosofů, staly velmi populárními i ve společnosti jako takové, zvláštním způsobem to pak platí o francouzském prostředí v prvních dekádách minulého století. Tak se zrodil směr, hnutí označované jako bergsonismus. Italský spisovatel a filosof Adriano Pessina k tomuto pojmu poznamenává: Takzvaný „bergsonismus“, výsledek šťastného přijetí, kterého se některé „zlomky“ Bergsonova myšlení dočkaly v literární, umělecké, hudební a dalších oblastech, se stal (optickou) čočkou, se kterou se hodnotí Bergsonovo dílo.⁹⁷ Na Bergsonovo dílo a jeho samého je tak mnohdy nahlíželo skrze to, jak byly jeho myšlenky pochopeny ve společnosti, a nikoli tak, jak je on sám myslel. Na tomto místě se proto chceme krátce zmínit o tom, co se většinou míní pod slovem bergsonismus a jak souvisí s naším tématem.

Za podstatu bergsonismu je obecně považován intuicionismus. Bergsonismus je pak často viděn také v antiintelektualistické optice, ačkoli Bergson sám se za antiintelektualistu rozhodně nepovažoval. O Bergsonově domnělém či reálném antiintelektualismu nastala velká debata hned po vydání *Tvořivého vývoje*. Svědčí o ní tehdejší slavná diskuze francouzského matematika Emila Borela s Henri Bergsonem na stránkách *Revue o metafyzice a morálce*⁹⁸. Antiintelektualistickou interpretaci Bergsonových myšlenek zastával ovšem i Bergsonův dávný přítel William James a mnozí jiní. Bergson se obhajoval, že pouze ukázal na to, že pouhé intelektuální kategorie limitují myslitele, který se snaží odhalit smysl života. Ovšem i obhájčům Bergsona se stávalo, že

---

⁹⁷ Srov. PESSINA, Adriano. *Introduzione a Bergson*. Bari: Gius. Laterza & figli, 2010, s. 92.

⁹⁸ Srov. BOREL, Emil. L'évolution de l'intelligence géométrique. *Revue de métaphysique et de morale*. 1907, roč. 15, č. 6, s. 747–754 a srov. BERGSON, Henri. A propos de l'„évolution de l'intelligence géométrique“. *Revue de métaphysique et de morale*. 1908, roč. 16, č. 1, s. 28–33; BOREL, Emil. Lettre à l'éditeur (Discussions). *Revue de métaphysique et de morale*. 1908, roč. 16, č. 2, s. 244–245.

mu připisovali teze, které francouzský filosof nikdy neřekl. Bergsonův žák Le Roy takto například začlenil bergsonismus do modernistického problému.⁹⁹

Prostřednictvím bergsonismu se některé Bergsonovy ideje rozplynuly v myšlení dvacátého století. I pojem *životního vzmachu* takto získal jakousi obecnou interpretaci, jak na to poukazuje jeho využití francouzskými válečnými strategy během 1. světové války.

Slovo *vzmach* (v orig. *élan*) se stalo jedním z nejpoužívanějších termínů francouzského vojenského slovníku během první světové války. Mělo označovat něco mezi odvahou a duchem obětování se, což byla během první světové války jedna z charakteristik dobrého vojáka.¹⁰⁰ V teorii francouzských generálů byl životní duch (*životní vzmach*) důležitou součástí nauky o útoku, na jejíž formulování se podílel také francouzský maršál a hrdina Ferdinand Foch. Tato koncepce je odvozena od nadřazenosti taktiky obrany, kde teoretická nemožnost překonat přehradnou palbu moderního vojska, je překonána použitím termínu *vzmach*.¹⁰¹ Dodejme pak, že podle současných historiků má vítězství sil Dohody málo co dělat s patriotistickým *životním vzmachem* generálů.

4.2. (Ne)přijetí konceptu *životního vzmachu* na poli přírodních věd

Jak už bylo vícekrát zmíněno, Bergson ve své filosofii výrazně operuje s poznatky přírodní vědy, přesněji řečeno jeho úvahy se o ně v nemalé části opírají. Samotný pojem *životního vzmachu* má potom smíšený původ, vychází jak z úvah metafyziky, tak z dat přírodní vědy. Na vědecké rovině Bergson propojil biologii s psychologií (což pak označuje za duchovní život). Ve Vývoji tvořivém například rozlišuje úkoly náležející vědě a metafyzice následovně: „Mají pravdu [spiritualistické nauky], že věří v absolutní skutečnost osobnosti a v její nezávislost vůči hmotě – je tu však věda, která ukazuje solidárnost vědomého života a mozkové aktivity.“¹⁰²

Jak již bylo zmíněno v kapitole o Bergsonově metodě, právě metodologické propojování poznatků různých věd bylo Bergsonovi vytýkáno. Pojem *životního vzmachu*, který je plodem právě takového syntetického přístupu, má proto stejná, ne-li ještě výraznější slabá místa, než samotná Bergsonova metoda. Kromě toho *životní vzmach* od

---

⁹⁹ Srov. PESSINA, Adriano. *Introduzione a Bergson*, s. 97.

¹⁰⁰ Srov. MASSARENTI, Armanto (ed.). *Bergson: vita, pensiero, opere scelte*, Milán: Il Sole 24 ore, 2006, s. 106.

¹⁰¹ Srov. tamtéž, s. 108.

¹⁰² Srov. BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 363n.

začátku nebyl pro kritiky ani čtenáře jednoduše srozumitelný a Bergson tak často musel uvádět na pravou míru různé dezinterpretace.

Nechyběl ovšem ani názorový proud, který Bergsonovy inspirace hodnotil pozitivně, byť už ne vždy jejich vědeckou úroveň. Do této kategorie zpočátku patřil i pozdější velký Bergsonův kritik Julian Huxley. Huxley nejprve považoval Darwinovo vědecké vysvětlení a Bergsonovu filosofickou vizi za komplementární. Tento přístup lze výstižně shrnout větou z Huxleyova zápisníku: *Great is Darwin, and Bergson his poet* (Velký je Darwin a Bergson jeho básník)¹⁰³. U Huxleyho lze rozlišit tři etapy jeho hodnocení *vzmachu*. První je vstřícná, druhá odmítá vědeckou věrohodnost a pojmu *vzmachu* přisuzuje hodnotu inspirativní a třetí odmítá tento pojem úplně. Při pohledu na recepci Bergsonova myšlení v minulém století lze konstatovat, že podobný osud čekal tento pojem i v obecnějším měřítku. Moment definitivního opuštění Bergsonovy filosofie v prostředí přírodních věd pak, podle Emily Herring, lze najít v slavné knize *Náhoda a nutnost*, sepsané držitelem Nobelovy ceny za lékařství Jacquesem Monodem.¹⁰⁴ V důsledku toho byla diskuze o *životním vzmachu* na úrovni neodarwinismu uzavřena.

4.3. Návrh termodynamické interpretace *životního vzmachu*

Bergsonovo myšlení ovšem přes všechna svá úskalí v čase, zdá se, neztrácí svůj inspirativní potenciál. Jelikož je naším cílem prověřit na poli teologie právě tento potenciál, stojí za to uvést návrhy možné interpretace *životního vzmachu* na poli přírodních věd. Ti, kteří v Bergsonově pojmu potenciál vidí, nejčastěji odkazují na pole fyziky, konkrétně na jeho souvislost s druhým termodynamickým zákonem. Už v Bergsonově době ostatně právě souvislost *vzmachu* s druhým termodynamickým zákonem zmiňoval Jacques Chevalier.¹⁰⁵ Autorem přímo termodynamické interpretace *životního vzmachu* je James DiFrisco z Filosofického institutu Katolické univerzity v Lovani, návrh předložil v článku „Élan vital“ revisited: Bergson and the thermodynamic paradigm¹⁰⁶.

Životní vzmach zde v rámci přírodních věd vstoupil na nové pole, pole termodynamiky. DiFrisco vychází ze třetí kapitoly *Tvořivého vývoje*, kde Bergson v kontextu vzniku hmoty definuje *vzmach* nikoli v kontrastu vůči ní, ale jako odvozený

---

¹⁰³ Srov. HERRING, Emily. „Great is Darwin and Bergson his poet“: Julian Huxley's other evolutionary synthesis. *Annals of Science*, 2018, roč. 75, č. 1, s. 50.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 53.

¹⁰⁵ Srov. CHEVALIER, Jacques. *H. Bergson*, s. 118nn.

¹⁰⁶ DIFRISCO, James. „Élan Vital“ Revisited: Bergson and the Thermodynamic Paradigm. *Southern Journal of Philosophy*. 2015, roč. 53, č. 1, s. 54–73.

spolu s ní z jediného zdroje, nazvaný Bergsonem *vědomí* či *super-vědomí*. Podle DiFrisca zde Bergson mluví, v podstatě, v souladu s termodynamickou a energetickou koncepcí hmoty.¹⁰⁷ Řečeno jinými slovy hmota v tomto energetickém pojetí může existovat v rámci plynulého spektra různých úrovní „distenze“ a „extenze“. Svět by byl utvořen z různých úrovní intenzity *trvání* a tyto úrovně by vytvářely hierarchii. Živé bytosti by se pak nacházely v této hierarchii výše, zatímco hmota by zaujímala nižší oblasti. V tomto smyslu DiFrisco harmonizuje Bergsonovu tezi, že „hmota, díváme-li se na ni jako na nedělitelný celek, musí být spíše tok nežli věc.“¹⁰⁸ Toto uvažování slouží DiFriscovi jednak k tomu, aby mohl odmítnout vitalistickou interpretaci *životního vzmachu* a jednak k tomu, aby mohl představit vlastní termodynamické vysvětlení.

Bergson podle DiFrisca používá druhý termodynamický zákon a vysvětluje *životní vzmach* ve vztahu k pojmu entropie.¹⁰⁹ Aby dále obhájil dvojznačnost Bergsonových tvrzení, DiFrisco objasňuje, že kvůli mezeře v klasických termodynamických zákonech, Bergson nemohl formulovat svoje pojmy v jednoznačném smyslu. To je, nicméně, nyní možné díky rozvoji termodynamiky ve dvacátém století. Originalita Bergsona však spočívá v přemístění této intuice na pole biologie. DiFrisco vysvětluje, že je-li chápán jako termodynamický „výstup“, pak koncept *vzmachu* slouží ke spojení dvou aspektů volné energie a stupně trvání, protože popisuje proces organizace, na niž stojí trvání živých bytostí. To je to, co je vlastní životu v *životním vzmachu*.¹¹⁰

Bergson sám definuje život prostřednictvím dvou základních charakteristik: postupná akumulace energie a pružné svedení této energie do variabilních a předem neurčených směrů. DiFrisco proto, když vidí vzájemnou shodu v uvažování, tvrdí, že bergsonovská definice života je zásadně termodynamickou definicí života.¹¹¹

Podle výroku druhého zákona termodynamiky každý uzavřený systém směřuje k úpadku a rozkladu. Jak je tedy možné, že v evoluci je skrze výběr patrná tendence směřovat v čase ke stále rostoucí komplexitě a organizaci? Toto je ve skutečnosti velká otázka současné termodynamiky. Aby ji zodpověděli, hovoří někteří odborníci o konceptu vnitřní „hybné síly“ jako o nezbytném doplňku teorie přirozeného výběru. S těmito úvahami dobře koresponduje právě pojem *životního vzmachu*.

---

¹⁰⁷ Srov. DIFRISCO, James. „Élan Vital“ Revisited, s. 62.

¹⁰⁸ BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 256.

¹⁰⁹ Srov. DIFRISCO, James. „Élan Vital“ Revisited, s. 64.

¹¹⁰ Srov. tamtéž, s. 66.

¹¹¹ Srov. tamtéž, s. 67.

Jak DiFrisco upozorňuje, jsou zde ovšem také zásadní rozdílnosti mezi pojetím vědců a Bergsonovým pojetím. Alespoň některé nicméně pocházejí z odlišných zájmů vědy a filosofie v těchto otázkách. *Životní vzmach* totiž má svůj původ právě v Bergsonově filosofické perspektivě.¹¹²

Poslední zjištění DiFrisca se týká blízkosti mezi *životním vzmachem* a *trváním*. Je obecně známo, že primárním filosofickým zájmem Bergsona bylo *trvání*, ale podstatně méně už je pozorováno, že *životní vzmach* se ve Vývoji tvořivém vyskytuje jako způsob, jak popsat podíl *trvání* na živé přírodě na energetickém či termodynamickém základě, a tedy utvořit jednotící pojem pro filosofickou biologii Bergsona.¹¹³

V této perspektivě náleží Bergsonovi aspoň jisté uznání historické kontingence, protože, v jistém smyslu, dospěl k podobným závěrům jako vědci. DiFrisco tak uzavírá, že Bergson měl podobnou vizi přírody jako dnešní vědci. Právě díky tomuto souladu pak Bergsonova filosofie života může sloužit jako vážný filosofický zdroj pro reflexi o životě jako takovém.¹¹⁴

---

¹¹² Srov. DIFRISCO, James. „*Élan Vital*“ *Revisited*, s. 71.

¹¹³ Srov. tamtéž.

¹¹⁴ Srov. tamtéž.

5. Životní vzmach na poli teologie

Potom co jsme představili osud *životního vzmachu* na poli přírodních věd, učinili jsme poslední krok k tomu, abychom se mohli zabývat teologickou diskusí ohledně Bergsonova *životního vzmachu*.

Jak již bylo zmíněno ve třetí kapitole, Bergson po představení *vzmachu* ve *Vývoji tvořivém* tento pojem dále rozvinul a obohatil ve *Dvou zdrojích*, kde explicitně mluví o Bohu křesťanů. V této kapitole proto chceme ve zkratce shrnout reakce teologů na Bergsonovy myšlenky.

5.1. Teologická recepce

Po publikaci *Vývoje tvořivého* v roce 1917 se, kvůli v něm obsažené kritice pozitivismu, stal Bergson předmětem zájmu neoscholastiků a neotomistů. Nicméně, tito teologové na základě bergsonovského odmítání argumentační a deduktivní řeči interpretovali Bergsonova tvrzení jako panteistická. Bergson sám ale ve svých odpovědích na tuto kritiku vždy odmítal, že by byl panteistou.¹¹⁵ I zde se tak naráží na Bergsonovu zvláštní metodu intuice založenou na zkušenosti, jež je často zpochybňována jeho oponenty.

Jako konkrétní příklad nám může posloužit proslulá debata mezi Bergsonem a Josephem de Tonquédec, která se odehrála brzy po vydání *Vývoje tvořivého*. Jezuita De Tonquédec totiž v roce 1908 uveřejnil dva články, ve kterých argumentuje proti Bergsonově vizi světa. Acerra shrnuje, že De Tonquédec proti Bergsonovým námitkám hájí tradiční důkazy Boží existence, které se zakládají na finalitě světa. Následně pak proti Bergsonově (domnělému) monismu obhajuje rozlišení mezi Bohem a světem.¹¹⁶ Přestože De Tonquédec pochybuje, že by metafyzika *Vývoje tvořivého* byla kompatibilní s křesťanskou vizí, nechává otevřenou možnou nemonistickou interpretaci. V odpovědi na tuto kritiku Bergson deklaruje, že neměl v úmyslu mluvit o Bohu panteistickým způsobem. Jeho záměrem bylo pouze ukázat na prvky schopné oddálit tuto možnost. Ovšem, jako filosof tvrdí, že v tuto chvíli není schopen říct k tomu více, než napsal ve své knize.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Srov. PESSINA Adriano. *Introduzione a Bergson*, s. 98.

¹¹⁶ Srov. ACERRA, Marinella. *Un'introduzione*, s. 20.

¹¹⁷ Srov. PESSINA Adriano. *Introduzione a Bergson*, s. 99.

I zde můžeme pozorovat odlišné chápání autora a jeho kritiků. Bergson, vzhledem ke své (na zkušenosti založené) metodě, zamýšlí tvrdit pouze to, co explicitně řekne, a nic víc, nemíní z jednoho faktu pomocí dedukce jednoduše usuzovat na další skutečnosti. Ti, kteří s ním diskutovali, ovšem často, podobně jako je tomu v tomto případě, četli jeho teze systematickou optikou, v důsledku čehož pak Bergsonovi přisuzovali něco, co on sám neměl v úmyslu tvrdit. On naopak opakoval, že tato tvrzení týkající se vztahu mezi Bohem a světem není jako filosof schopen potvrdit. Podle Bergsona bylo totiž pro vyřešení této otázky nutné vzít v úvahu další oblast – oblast etickou.¹¹⁸ Sám tak učinil, jak víme, po cca dvaceti letech ve Dvou zdrojích.

Popis situace lze uzavřít tvrzením Pessiny, že přes některé odlišnosti De Tonquédec, Penido, Garrigou-Lagrange, Maritain, Olgiati, Jolivet v podstatě shodně popírali možný soulad mezi tvrzeními Bergsona a křesťanským kreacionismem. Naopak interpretace ze strany Chevaliera a Sertillangese nabízely více naděje pro teologické přijetí Bergsonových myšlenek. Nicméně velmi často byla Bergsonova metafyzika viděna na vážkách mezi vizemi Plotina a kreacionismem.¹¹⁹

Doplňme, že do této diskuse se zapojil také známý anglický spisovatel a křesťanský apologeta Clive Staples Lewis. C. S. Lewis četl vícekrát *Vývoj tvořivý* a velmi hodnotil zejména v něm obsaženou kritiku darwinistického přirozeného výběru. Avšak po své konverzi Lewis silně kritizoval předpoklad životní síly, který lze nalézt v dílech Bergsona a G. B. Shawa.¹²⁰ Tato kritika je explicitně vyjádřena v knize *K jádru křesťanství*. Argument varuje před nebezpečím, které Lewis spatřoval v Bergsonových formulacích, pomineme-li skutečnost, že pojem *životního rozmachu* neměl být podle intencí autora interpretován jako „životní síla“: Lewis zmiňuje filosofii „životní síly“, která se nachází mezi materialistickým názorem a názorem náboženským. Její zastánci tvrdí, že evoluce je způsobena jakousi „životní silou“, která usiluje o to něco konat či která má nějaký cíl. Lewis se ptá, jestli se touto silou míní něco, co má mysl, či nikoli. Podle něj totiž mysl, která zapříčiňuje existenci života, je Bůh. V tomto případě by byl zajedno se zastánci této filosofie. Avšak, v opačném případě, jaký smysl by mělo mluvit o úsilí či cíli v souvislosti s něčím, co nemá mysl? Navíc Lewis užívá i argument náboženského typu. Teorie tvořivého vývoje je podle něj tolik atraktivní také proto, že poskytuje lidem mnoho

---

¹¹⁸ Srov. PESSINA Adriano. *Introduzione a Bergson*, s. 99.

¹¹⁹ Srov. tamtéž, s. 98n.

¹²⁰ Srov. WEST, John G. *Darwin in the Dock: C.S. Lewis's Doubts about the Creative Power of Natural Selection* (21. 11. 2013) [18. 6. 2020]. Dostupné z: https://evolutionnews.org/2013/11/darwin_in_the_d_2/.

z emocionálního komfortu, který pochází z víry v Boha, ale nenese s sebou věci méně příjemné, od takové víry neoddelitelné. „Životní síla“ proto představuje určitý typ „zdomácnělého Boha“, kterého lze zapnout, ale nikoho neruší.¹²¹

Ani vydání Dvou zdrojů pak zásadně nezměnilo charakter diskuse. Přestože následujícího roku *Revue thomiste* věnovala celé číslo Bergsonovu myšlení ve světle závěrů Dvou zdrojů, způsob, jakým Bergson pojednává o náboženské zkušenosti, byl shledán nedostatečným. Kritiky mířily na faktické odštěpení mystické zkušenosti od jejího teologického základu, a především na nerozvinutí veškerého potenciálu, který je skryt v pojmu *životního vzmachu*. Bergson se podle kritiků omezil jen na některé z jeho potencialit.¹²² Odlišného názoru byl nicméně Jacques Chevalier, který píše kritikům Dvou zdrojů v tomto smyslu: nepochybně, kdo přichází z horní strany horizontu neboli ze strany plné víry k závěrům, ke kterým dorazil Bergson ze strany prosté zkušenosti interpretované skrze myšlení, bude pokoušen vidět v této knize určitý druh umenšení vlastní víry a něco, co pro něj bude jako jakási částečná apostaze. Ale je tomu tak proto, že si není dostatečně vědom toho, že i on na počátku obdržel mnoho z toho, co bylo nalezeno a demonstrováno prostřednictvím prostého rozumu.¹²³

Podle Chevaliera právě úhel pohledu ze strany prostého rozumu je Bergsonovi vlastní, protože jinak by jako filosof riskoval, že zkompromituje hodnotu všeho toho, co ve jménu prostého rozumu řekl. Chevalier je však s touto svou pozicí v menšině, jak dosvědčuje hodnocení většiny ostatních teologů. Jedním z nich je také Ciro Alliegro, který ve své knize z roku 1939 pojednal o Bergsonově myšlení ve světle katolické nauky a uzavřel toto téma následujícím způsobem: po vydání Dvou zdrojů Bergson již není považován za panteistu. Místo toho jeho tvrzení odkazují na naturalismus.¹²⁴ A v tomto kontextu je vhodné také připomenout, že od roku 1914 byly tři Bergsonovy publikace umístěny na Indexu zakázaných knih, přičemž jednou z nich byl *Vývoj tvořivý*.

Diskuse dále pokračovaly zvláště po zveřejnění Bergsonovy závěti, ve které odhaluje svůj příklon ke katolické víře. Přestože od poloviny dvacátého století byly postupně mnohé Bergsonovy ideje rehabilitovány, idea *životního vzmachu* nikoli. Tuto skutečnost ilustruje fakt, že v jednom z příspěvků Mezinárodní konference, pořádané v italském

---

¹²¹ Srov. LEWIS, Clive Staples. *K jádru křesťanství*. Praha: Návrat 1993, s. 26.

¹²² Srov. PESSINA Adriano. *Introduzione a Bergson*, s. 100.

¹²³ Srov. CHEVALIER, Jacques. *H. Bergson*. Brescia: Morcelliana, 1937, s. 150n.

¹²⁴ Viz ALLIEGRO, Ciro. *Conoscenza di Dio ed esperienza mistica secondo H. Bergson*. Roma: Stabilimento tipografico del genio civile, 1939.

Lecce v roce 2007 u příležitosti sta let od vydání *Vývoje tvořivého*, s názvem *l'Évolution créatrice e il problema religioso* (Vývoj tvořivý a náboženský problém), pojem *životního vzmachu* byl prezentován pouze velmi okrajově – v jedné dlouhé poznámce pod čarou. Autor na jeho adresu zmiňuje, že kromě toho, že se jedná o termín spojený se stereotypem bergsonismu, jde o termín často kritizovaný. Kritiky mluví o *životním vzmachu* jako o verbálním prostředku bez vysvětlující hodnoty, cosi jako prázdňá zahalená kvalita, která by nechala filosofii Bergsona upadnout do panteismu.¹²⁵

5.2. Vize Jacquese Chevaliera

Jak bylo právě představeno, reakce na *životní vzmach* v prostředí teologie byla většinou nesouhlasná a postupně se jakákoli diskuse takřka vytratila. Jelikož jsme si v této práci vytyčili za cíl prověřit, jestli v sobě tento pojem nemá dosud pro teologii nevyužitý potenciál, zajímali jsme se o menšinová vstřícná teologická stanoviska vůči Bergsonovi. Nejvýraznější z nich jsme našli u Bergsonova žáka, francouzského katolického filosofa Jacquese Chevaliera. Proto se budeme nyní věnovat jeho vizi, jak se z katolické pozice nechat inspirovat Bergsonem. Naše poznámky vycházejí z Chevalierovy knihy poprvé vydané v Paříži v roce 1926, která nese prosté jméno H. Bergson. V tomto díle Chevalier předkládá vlastní interpretaci Bergsonova myšlení, která vychází z Bergsonova vnitřního života a při níž vychází z osobní znalosti autora.

Pro Chevaliera byl Bergson člověkem, který hledal pravdu. Jeho způsob myšlení proto všechny ty, kteří již Pravdu našli a vyrostli v poznávání této Pravdy, nepřitahoval tak jako ty, kteří ji ještě hledali. Bergson je myslitel, jenž ukazuje cestu těm, kteří neznají Pravdu, i když ne vždy kráčí bez váhání a jistá jeho tvrzení mohou někoho uvést v omyl. Přesto, podle Chevaliera, tyto omyly se napravují již během samotné cesty k Pravdě.

Pokud jde o naše téma, zdá se vhodné připomenout, že se nacházíme cca šest let před publikováním *Dvou zdrojů*. Zdá se však, že Chevalier v jistém smyslu předem vytušil směr budoucích závěrů *Dvou zdrojů* již v tvrzeních *Vývoje tvořivého*. Dle našeho mínění Chevalier přináší pozoruhodnou interpretaci založenou na bergsonovské pasáži o ideálním vzniku hmoty. Vysvětlujíc Bergsona, Chevalier píše, že každý vývoj universa se projevuje jako dvojí pohyb „sestupu“ a „výstupu“. Všude se jeví zřejmé tvůrčí gesto,

---

¹²⁵ Srov. poznámka pod čarou 9. LESTINGI, Leo. *Bergson e il misticismo. Riflessioni su „Les deux sources“*. In INVITTO, Giovanni. *Bergson, l'Évolution Créatrice e il problema religioso*. Milano: Mimesis 2007, s. 112.

jež se rozkládá a skutečnost, která se utváří prostřednictvím toho, co se rozkládá. Hmota je skutečnost, která sestupuje, život a vědomí pak je skutečnost, která stoupá.¹²⁶

Všimněme si, že Chevalier v této pasáži opakuje Bergsonův výraz „tvůrčí gesto“¹²⁷, ačkoli zde pak chybí slovo *vzmach*, nacházíme se zde přesně v kontextu *životního vzmachu*. Chevalier následně používá argument druhého zákona termodynamiky a z něj vyvozuje závěr. Ten spočívá v otázce po původu energie, která podle zmíněného zákona je určena k okamžitému spotřebování. Bergson sám píše, že původ takové energie je třeba hledat v mimoprostorovém procesu. Takový průzkum, hledání ovšem nemůže uskutečnit fyzik, filosof ale ano.¹²⁸

Vědomým prodloužením autorových myšlenek Chevalier dochází k energii nekonečné, která nepřetržitě daruje sebe sama, aniž by cokoli ze sebe kdy ztrácela.¹²⁹ Podle Chevaliera stojíme v tomto momentu před Bytím, které nazýváme Bůh. Aspoň pokud se nejedná o ideje některých filosofů, kteří přemýšlejí o tom co není, neboli o problému nicoty. Bergson se naopak velmi přibližuje ke spinozovskému a hegeliánskému pojetí. Také kvůli tomu je od některých redukován na pouhou korekci Hegela. Chevalier následně poukazuje na to, že podle Bergsona je třeba skutečnost chápat nikoli statickým způsobem, nýbrž způsobem dynamickým. Všechno ožívá kolem nás, všechno ožívá v nás, dodává.¹³⁰ Aby bylo k této myšlence možné říct více, je nicméně třeba vyčkat až na závěry Dvou zdrojů. Ještě před tím se ale krátce podívejme na soudy jiných teologů z hlediska Chevaliera.

Na rozdíl od De Tonquédeca a dalších teologů Chevalier se domnívá, že ví, k jakému cíli tihne Bergsonovo myšlení. A zdá se také, že má více pochopení pro Bergsonovo myšlení, když tento deklaruje svůj strop, limit tváří v tvář otázce, odkud pochází *životní vzmach*. V této chvíli Bergson ještě nebyl připraven hájit svou rodící se víru v Boha. O tomto Bergsonově postoji svědčí Chevalier, když píše, že upřímnost člověka, pevná vůle spisovatele nikdy nepřekročit zkušenost, jestliže ho sama zkušenost nebude nutit to udělat, mu ukládaly tuto zdrženlivost [v otázce po víře v Boha], která představuje tu nejjistější záruku solidnosti všeho toho, co tvrdí.¹³¹

---

¹²⁶ Srov. CHEVALIER, Jacques. *H. Bergson*, s. 118.

¹²⁷ Srov. BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 337. F. Pelikán a F. Žakavec přeložili jako „tvůrčí posunek“.

¹²⁸ Srov. BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*, s. 332.

¹²⁹ Srov. CHEVALIER, Jacques. *H. Bergson*, s. 120.

¹³⁰ Srov. tamtéž, s. 124.

¹³¹ Srov. tamtéž, s. 130n.

V následujících letech, přestože Bergson studoval mysticismus jako takový v různých náboženstvích, bylo to právě zásluhou velkých katolických mystiků, že našel Boha s jistotou. Na základě tohoto objevu pak Bergson v roce 1932 uveřejnil *Dva zdroje*, kde svými závěry explicitně dorazil ke křesťanskému Bohu. Celá kniha ukazuje na obrovské úsilí uchopit pravdu až do jejích posledních záhybů. Chevalier, když shrnuje tuto knihu, píše o *životním vzmachu*, že „sociální tlak“ a „impulz lásky“ nejsou ničím jiným než dvěma komplementárními projevy stejného *vzmachu života*; *vzmachu*, který možná nepochází ze života, *vzmachu*, který obvykle uchovává, ale výjimečně v pokračování svého běhu (cesty) je schopen přetvořit, aniž by je zničil, formy, ve kterých se zastavil.¹³²

Abychom mohli pochopit počátek tohoto pohybu, je třeba obrátit se na mystiky, kteří jako jediní budou schopni prodloužit duchovní proud vymrštěný vůči hmotě, kteří se dokázali obrátit zvenku dovnitř, stát se Božími nástroji, sdělovat a překrývat se částečně s tvůrčím úsilím, jež vyjadřuje život.¹³³

Toto úsilí lze, podle Bergsona, interpretovat dvěma komplementárními způsoby: toto úsilí buď náleží Bohu, nebo je Bohem samým. Chevalier se přidržuje první interpretace, která se verifikuje prostřednictvím prostého prodloužení uvažování. Výstup k počátku samotnému ale vyžaduje zkušenost mystiků, kteří se snažili prodloužit impulz, když přetvořovali to, co potkali. Pro takovou duši začíná přebytek života, nesmírný *vzmach* a její svoboda odpovídá božské činnosti.¹³⁴

5.3. Životní vzmach – existence jako dar

Po všech úvahách, které jsme dosud učinili, jak týkajících se myšlení Bergsona, tak týkajících se vstřícné i kritické recepce jeho myšlenek, chceme naznačit, co by podle nás mohl nabídnout Bergsonův pojem *životního vzmachu* teologii a duchovnímu životu dnes. Naši reflexi jsme rozdělili do dvou částí: nejprve pojednáme o tom, do jaké míry se *životní vzmach* potkává s Teologií stvoření a následně se zaměříme na to, nakolik může být impulzem specificky pro Teologickou antropologii.

Nejprve řekněme pár slov k metodě, kterou chceme použít. Jak již bylo dostatečně ukázáno, bergsonovský koncept *životního vzmachu* byl od počátku vystaven silné kritice ze strany teologů a spolu s knihou *Vývoj tvořivý* i ze strany církevního magisteria. Ačkoli

---

¹³² Srov. CHEVALIER, Jacques. *H. Bergson*, s. 141.

¹³³ Srov. tamtéž, s. 144.

¹³⁴ Srov. tamtéž, s. 147.

mnoho idejí Bergsona bylo nějakým způsobem rehabilitováno během dvacátého století, idejí *životního vzmachu*, mimo sporé výjimky, nebyla připisována hodnota. Navíc je třeba přiznat, že leckterá kritika teologů nebyla, ani z dnešního principiálně otevřeného náhledu, nepřiměřená. *Životní vzmach* doopravdy nemůže být použit jako syntetický koncept objímající celou křesťanskou teologii stvoření. Toto hodnocení komplexně dosvědčuje například *Revue thomiste: revue doctrinale de théologie et de philosophie*¹³⁵, která věnovala v roce 1933 Bergsonovi celé číslo. Je třeba nicméně mít na vědomí, že mnohé závisí na úhlu pohledu čtenáře. Anž bychom popírali pravdivost kritik, máme za to, že může být prospěšné hodnotit Bergsona jiným úhlem pohledu, tak jak to dělá např. Jacques Chevalier. Z toho důvodu se chceme na Bergsona dívat jako na hledače pravdy a všimát si spíše odkud směřuje a kam jde,¹³⁶ než přezkoumávat jednotlivé výroky, nakolik odpovídají křesťanským pravdám. A je to právě tato vize, která nám dává jistou naději, že by se Bergsonův *životní vzmach* mohl stát inspirací také pro dnešní teologickou reflexi.

Pro *životní vzmach* je pak charakteristická ještě jedna devíza. Od začátku se tento pojem nezakládá pouze na metafyzice, ale také na přírodní vědě. Přestože, pokud se jedná o pole přírodních věd, jsou některé interpretace opuštěny, jiné jako např. termodynamická¹³⁷, se rozvíjejí také v současnosti. Z toho plyne, že tento koncept nabízí jistý potenciál v prostředí dialogu mezi teologií (filosofií) a přírodními vědami, což jistě není zanedbatelné, pokud nás zajímá hledání jediné pravdy. Navíc pak zahrnuje otázku, která dodnes není v biologii jednoznačně vyřešena, totiž problematiku konvergentní evoluce a její důsledky na dialog mezi teologií a biologií.

5.3.1. Setkání vzmachu s Teologií stvoření a jeho možný přínos

Jedno z velkých Bergsonových témat, život, je také velkým teologickým tématem. Bergson, jak víme, definuje život zejména jako tvořivý vývoj. A tento život je nesen vzmachem, nazývaným *životní vzmach*. V jakém smyslu tedy můžeme mluvit o setkání mezi tímto *vzmachem* a Teologií stvoření?

Co se týká závěrů Vývoje tvořivého, začněme u již zmíněné dobře mířené Lewisovy námitky. Lewis se táže, jestli *vzmach* pochází z něčeho, co má mysl, či nikoli. Díky znalosti Dvou zdrojů můžeme za Bergsona odpovědět „ano“. Tudíž, můžeme na místě

---

¹³⁵ Viz BERGSON, Henri (Études critiques). *Revue thomiste: revue doctrinale de théologie et de philosophie*, 1933, roč. 38, 1–158.

¹³⁶ Srov. CHEVALIER, Jacques. *H. Bergson*, s. 12.

¹³⁷ Viz kapitola 4.3. Návrh termodynamické interpretace životního vzmachu.

Lewise uzavřít, že jsme v podstatě ve shodě, protože touto myslí musí být Bůh. S touto argumentací tak docházíme s Bergsonem k tvrzení, že život jako takový, šířící se prostřednictvím svého vzmachu, pochází od Boha. A tak se můžeme dívat na celý tento nesmírný proud, který prochází dějinami, na jehož konci stojí člověk, jediný živý tvor, který je schopen pokračovat v tomto pohybu, což znamená v životě podle Bergsonovy vize, v životě jako v daru od Boha. V tomto smyslu Bergson pomáhá všem lidem si uvědomit, že naše existence je v principu existence darovaná, darovaná od Boha. Teologie by dodala, že naše existence je závislá, závislá na Bohu. Zásadní je však to, že člověk je jediný tvor, který je schopen svoji vlastní existenci jako darovanou také prožívat. Uvědomovat si, že to, že vůbec jsem, není samozřejmé, v kořenu naší existence je láska a náš základní úkol je přijímat svůj život jako darovaný z Lásky.

Pokud se jedná o to, co souvisí s oblastí přírodních věd, někteří badatelé interpretují druhý termodynamický zákon v širokém slova smyslu jeho energetického významu jako „přírodní zákon historie“¹³⁸, a tak se objevuje, z oblasti přírodních věd, vize světa charakterizovaná mnoha shodami s tou, kterou nám dává tušit *životní vzmach*.

Tento *vzmach života* totiž nejen pochází od Boha, ale právě k Bohu v posledku také směřuje, tíhne. Jsou to hrdinové, svatí, mystici, kteří nám ukázali smysl, původ a cíl tohoto *vzmachu* neboli tvůrčího impulsu, jak interpretuje Chevalier.¹³⁹

Tyto osobnosti totiž jako jediné byly schopné vstoupit do kontaktu se *životním vzmachem* v Boží přítomnosti. Tento *vzmach* je vzmachem lásky a nachází svoje maximální vyjádření v Horském kázání Matoušova evangelia.¹⁴⁰ Tento bergsonovský ideál otevřené duše, není to ve skutečnosti vydanost vůči Bohu, křesťanský ideál duchovního života?

Jak již bylo představeno, v Bergsonově vizi evoluce *vzmach* postupuje pořád vpřed, a když se zastaví, přecházejíc do kruhového pohybu, vytváří druh. Člověk je pak jediný, kdo dokáže vyjít z tohoto kruhového pohybu. Činí tak, jestliže skrze obrácení pozornosti k intuici, sestupuje do svého nitra. V takovém případě duše přestává kroužit kolem sebe a nechává se vést vpřed.¹⁴¹

Právě v tomto pohybu vpřed spočívá pravá podstata života, který postupujíc, tvoří vývoj tvořivý. Tento přebytek života, nesmírný vzmach, který zažívá duše, nám

---

¹³⁸ Srov. DIFRISCO, James. „*Élan Vital*“ *Revisited*, s. 70.

¹³⁹ Srov. CHEVALIER, Jacques. *H. Bergson*, s. 155.

¹⁴⁰ Srov. BERGSON, Henri. *Dva zdroje*, s. 45.

¹⁴¹ Srov. tamtéž, s. 185.

dosvědčují zkušenosti mystiků. Jeho cílem je potom setkat se s Bohem. Můžeme v podobném duchu jako Chevalier dodat, že pokud obrácení pozornosti k vlastnímu nitru, k vlastnímu životu, k tomu, co Bergson popisuje jako intuici, nám umožňuje postupovat ve vývoji vpřed, přičemž cílem je Bůh, pak to, s čím přicházíme do kontaktu ve svém nitru, musí být božského původu. Teologie by zde připomněla ideu člověka jako Božího obrazu, v jehož nitru touží sám Stvořitel přebývat.

To už však rozvíjíme Bergsonovu ideu dále, než učinil její autor. Abychom ovšem pochopili plný přínos této Bergsonovy ideje, je nutné uvědomovat si, že celou tuto úvahu Bergson rozvíjí jako filosof a nikoli jako teolog. Jeho hledání Boha je charakterizováno faktem, že staví svá tvrzení pouze na rozumu a životní zkušenosti a nikoli na Zjevení. To představuje na poli teologie jeden z velkých limitů jeho myšlení, protože právě osoba Ježíše Krista stojí zcela vně Bergsonovy argumentace. Kristus je zmíněn pouze jako „nadmystik“¹⁴².

Bergson nám může pomoci najít jediné Boha ve světle rozumu a zkušenosti, nikoli však Trojjediného Boha, zjeveného ve víře. Potom, co napsal *Vývoj tvořivý*, Bergson tušil Boží existenci, v dalších letech ho opravdu našel skrze studium mysticismu a ve Dvou zdrojích tak dosvědčuje, že se s Bohem potkal.¹⁴³

Jeho myšlení nám tak poskytuje svědectví také o jeho hledání Boha. *Životní vzmach* může tvořit most mezi vývojem života a setkáním s Bohem, mezi životem přirozeným a životem duchovním.

5.3.2. Antropologická dimenze životního vzmachu

Jestliže *životní vzmach* může být uchopen jako jakýsi mezní pojem mezi přírodními vědami a teologií, jak jsme viděli v předchozí kapitole, v jakém smyslu lze tuto skutečnost využít v teologii a specificky v Teologické antropologii?

Podle bergsonovské vize jsou to hrdinové, svatí a mystici, kteří naznačují správnou cestu, kterou by mělo kráčet celé lidstvo. Aby společnost mohla postupovat vpřed a neupadat do dekadence, potřebuje sledovat tyto osobnosti. Je totiž třeba pokračovat ve směru *vzmachu*, což je možné jen tehdy, když obrátíme svou pozornost k životu. To neznamena další rozvoj naší civilizace, naší techniky a našeho pohodlí. Jak interpretuje

---

¹⁴² Viz MURA, Gaspare. *Chi è per voi Gesù Cristo? Risposte dalla cultura contemporanea*. Roma: Citta Nuova 1998, s. 25–28.

¹⁴³ Srov. CHEVALIER, Jacques. *H. Bergson*, s. 127–136.

Chevalier, je třeba vrátit se zpátky k našemu původnímu údělu a probudit v sobě schopnosti citu, vědomí, onoho božského instinktu.¹⁴⁴

Stejný pohyb, pokračuje v komentování Bergsona Chevalier, viděl i filosof a spisovatel Jean Jacques Rousseau. On však nezpovozoroval, kam směřuje tento pohyb, a nepoznal ani jeho původ. Pro něj byl původním určením člověka návrat k přírodě. Ta ovšem není zcela dobrá a nepředstavuje ani počátek.¹⁴⁵ Podle Bergsona je instinktem přírody válka. Chevalier myšlenku shrnuje ve smyslu, že tak jako náradí, a tedy vlastnictví, patří ke struktuře člověka, to samé platí také pro válku.¹⁴⁶ Člověk je totiž svou přirozeností určen pro život v malých skupinkách a pro vytváření nástrojů. Velmi často se ale zájem skupiny střetává se zájmem jiné skupiny a následuje konflikt. Člověk přirozeně cítí povinnosti vůči skupině „svých“, která musí být chráněna. Tak je vidět, jakým způsobem funguje uzavřená společnost, použijeme-li Bergsonův výraz. Můžeme říci, že člověku je určeno žít tímto způsobem ze samé přirozenosti, nebo od evoluce.

Existuje však ještě další síla, která ovlivňuje chování člověka, síla přitažlivosti. Jedná se o přitažlivost univerzální lásky, kterou nám ukazují mystici. Bergson definuje první sílu jako *infraintelektuální* a druhou jako *supraintelektuální*.¹⁴⁷ Jeví se jako evidentní, že aby se lidská společnost mohla dále rozvíjet (a podle ideje *životního vzmachu* i život jako takový), je třeba nechat se přitahovat touto silou univerzální lásky. Odpovídajícím způsobem jsou toho schopni pouze mystici, výjimečné duše. Lidstvo nicméně může čerpat z jejich zkušenosti.

Bergson totiž také zde užívá svých dvou základních termínů pro vysvětlení evoluce, které jsou vzájemně komplementární: instinkt a intelekt. Jak opakovaně definuje Bergson, v případě lidské bytosti nad instinktem převládá intelekt, který charakteristicky vytváří nástroje z hmoty. A právě tady je třeba vidět jádro veškeré lidské techniky. To ovšem lidstvo také přivedlo ke konzumismu a ke kultuře luxusu a pohodlí. Bergson proto radí vrátit se k prostému životu neboli k pozornosti vůči duchovnímu životu.¹⁴⁸ Činí tak, protože, jako na jiných místech jeho úvah, původní tendence je rozdělena na dvě protikladné a komplementární mezi sebou, u kterých je zásadní udržet rovnováhu. V tomto případě by tedy po rostoucím materialismu měl následovat vzestup spirituality.

---

¹⁴⁴ Srov. tamtéž, s. 156.

¹⁴⁵ Srov. CHEVALIER, Jacques. *H. Bergson*, s. 155n.

¹⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 157.

¹⁴⁷ Srov. BERGSON, Henri. *Dva zdroje*, s. 48n.

¹⁴⁸ Srov. CHEVALIER, Jacques. *H. Bergson*, s. 159n.

A to je právě to, co Bergson předkládá lidské společnosti. Je pozoruhodné, jak se tyto Bergsonovy výzvy jeví aktuálními i na začátku jednadvacátého století, ba dokonce se snad zdají být ještě aktuálnější než v době, kdy je autor předložil.

Pokud jde o aplikaci ideje *životního rozmachu*, až do této chvíle Chevalier opakoval uvažování Bergsona. V závěru našich úvah se ovšem jejich názory mírně liší. Začneme s představením závěrečných slov Dvou zdrojů.

Na těchto posledních stránkách Bergson říká, že je třeba pokračovat v pohybu *životního rozmachu*. To je nezbytné z toho důvodu, že pro bytí není pohyb nějakým elementem navíc, ve skutečnosti je to vždy zastavení, které si žádá vysvětlení, nikoli pohyb.¹⁴⁹ Avšak abychom tak učinili, nemusíme čekat na postavu velkého mystika, který přitáhne celé lidstvo. Naším úkolem je místo toho obrátit pohled vědy na psychický život, na vnitřní život, protože právě věda se po příliš mnoho let zabývala pouze hmotou. Podle Bergsona by na základě četných zkušeností měla věda rozvíjet a prohlubovat vizi zásvětí.¹⁵⁰ Toto poznání poslouží mnoha lidem, aby mohli věnovat celou svou pozornost životu, který právě žijí, namísto toho, aby se zabírali minulostí (vzpomínkami) či budoucností (plány, obavy). Tento postoj přivede celé lidstvo k prostému životu prožívanému v radosti.

Chevalier na závěr své knihy interpretuje výše zmíněnou Bergsonovu ideu ve smyslu striktně křesťanském. Podle něj totiž návrat k sobě, prostřednictvím pozornosti vůči životu, není ničím jiným než návratem k Bohu.¹⁵¹ Celá cesta ho přivedla právě sem. Poznání podstaty života nezbytně vede k objevu zdroje života, kterým je Bůh. Svobodný člověk, zajištěný ohledně zásvětí, nejen prožívá život v radosti a v přítomnosti, ale obrací svůj pohled k nebi, aby viděl Toho, který je počátkem i cílem *životního rozmachu*, rozmachu lásky, Ten, který je Láska sama. V tomto smyslu, na základě Bergsonových slov, která byla obsažena v dopise napsaném, když byla Bergsonovi přiznána Nobelova cena,¹⁵² říká Chevalier, že za veškerý uskutečněný pokrok vděčí lidstvo křesťanství.¹⁵³

Chevalier uznává limity bergsonovského myšlení, když ho přirovnává k nedokončené katedrále. To ovšem, protože je katedrálou, díky své perspektivě nekonečna přesahuje strohá pozitivní fakta.¹⁵⁴

---

¹⁴⁹ Srov. BERGSON, Henri. *Dva zdroje*, s. 224.

¹⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 226n.

¹⁵¹ Srov. CHEVALIER, Jacques. *H. Bergson*, s. 162.

¹⁵² Srov. tamtéž, s. 163n.

¹⁵³ Srov. tamtéž, s. 164.

¹⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 172.

5.4. Konvergentní evoluce

Je pozoruhodné, že myšlenka konvergentní evoluce, evoluce, která směřuje jistým směrem či v jistých směrech a vedoucí ke vzniku inteligentních bytostí, která Bergsona vedla k mnoha úvahám, z nichž pak vyvstal pojem *životního vmachu*, stále není v biologii jednoznačně vyřešena. V českém prostředí se vztahem mezi vědou a vírou, biologií a teologií, dlouhodobě zabývá Marek Vácha. Za jeho výrazy „tvůrčí hmota“ či silně popularizujícím „inteligentní plastelína“ lze v jistém smyslu vidět podobnou úvahu jako za Bergsonovým *životním vmachem*, jakkoli Bergson *vmach* postupně vymezil mnoha charakteristikami, které s sebou pro teologa přinášejí nemálo obtíží. Přesto skutečnost, že stále nejsme schopni přesně vysvětlit pozoruhodné směry evoluce, stojí za zamyšlení. Vácha se, pokud jde o koncept konvergentní evoluce, opírá o dva texty S. C. Morrise: *Life's Solution* a *The Deep Structure of Biology*¹⁵⁵, které podporují myšlenku, že vývoj života konverguje až ke vzniku inteligentních bytostí.¹⁵⁶ V případě této a podobných otázek však teologie musí čekat na výsledky zkoumání přírodních věd. Jsme limitováni současným stavem vědeckého poznání, stejně jako byl ve své době Bergson. Mnoho z toho, na čem do jisté míry stavěl, je dnes jednoduše překonáno, nicméně, pokusil se provázat přírodní vědu a filosofii (a rovněž teologii) v místě, kde dodnes minimálně někteří vidí jejich velmi silný styčný bod. Bergson šel svou metodou vstříc více komplexnímu pojmání skutečnosti, jakkoli má každá věda svou metodologii a je třeba se striktně držet v jejích hranicích, přece jako lidstvo potřebujeme stále hledat způsoby, jak vidět celou skutečnost kolem nás. Ačkoli to není explicitní součástí žádné vědecké metody, přesto základním postojem každého vědce, filosofa i teologa je úžas nad realitou, která je kolem nás, jejíž stále hlubší poznávání nakonec nemůže vést jinam než k jediné Pravdě.

---

¹⁵⁵ Viz MORRIS, Simon Conway. *Life's Solution. Inevitably Humans in a Lonely Universe*. New York: Cambridge University Press, 2003 a MORRIS, Simon Conway (ed.). *The Deep Structure of Biology: is convergence sufficiently ubiquitous to give a directional signal?*. Pennsylvania: West Conshohocken, Templeton Foundation Press, 2008.

¹⁵⁶ Srov. VÁCHA, Marek. *Věda, vira, Darwinova teorie a stvoření podle knihy Genesis*. Brno, Cesta, 2014, s. 16.

Závěr

Bergsonovy intuice pocházejí z první poloviny dvacátého století. Co nám mohou říct z pohledu současnosti, kterou prožíváme? První myšlenka, která nám přichází na mysl, je ta, že situace lidí se v určitém smyslu příliš nezměnila. Dnes se možná již nemluví o materialismu, ale o konzumismu, což ovšem nic neubírá na tom, že se lidstvo nachází ve velkých obtížích. Když vidíme tak veliký počet lidí, kteří trpí stresem, kteří se každý den namáhají, aby si zajistili pokračování života, o jehož cíli a smyslu nemají čas přemýšlet, musíme podpořit návrhy, které jsou inspirovány Bergsonovým *životním vzmachem*. V poslední kapitole nazvané *Životní vzmach – existence jako dar* byly zmíněny dva cílové momenty naší práce.

První z nich se věnuje setkání ideje *životního vzmachu* s Teologií stvoření. V důsledku svého filosoficko-vědeckého původu může *životní vzmach* fungovat jako most mezi teologií a vědou. V současnosti se zdá, že právě oblast termodynamiky je místem tohoto setkání, s čímž koresponduje interpretace *vzmachu* v termodynamických termínech. Navíc *vzmach života* nám poskytuje ideu života jako nesmírné vlny procházející historií, na jejímž konci a vrcholu stojí člověk, jediná bytost schopná pokračovat v tomto pohybu. Z toho plyne jak otázka zdroje života jako takového, tak jeho cíle. Přemýšlení o počátcích života nás přivádí ke Stvořiteli, k Bohu. Tak se odhaluje rozměr života jako obdrženého daru, protože to nejsme my, kdo stojí na počátku života. Samotnou naši existenci jsme tedy obdrželi, nepatří nám. Je ovšem naším úkolem nést a předávat život dál ve smyslu pokračování pozastaveného pohybu, jak by řekl Bergson.

Druhý moment nám ukazuje, že *životní vzmach* by se mohl stát stimulem pro dnešní teologickou reflexi a zvláštním způsobem pro teologickou antropologii. Pro nás v současnosti se ani zdaleka nezdá být tak důležitý vliv Bergsona na další teology dvacátého století, jako jeho doporučení obrátit svou pozornost k životu prostřednictvím návratu k jisté formě prostého života.

V souladu s Bergsonovou vizí je třeba pokračovat v pohybu *životního vzmachu*, toto však má konat celá společnost, a nejen výjimečné duše mystiků, které jsou schopné vstoupit do kontaktu s tímto vzmachem lásky. Nemůžeme čekat, až se někdo takový objeví a povede nás svým příkladem správným směrem. Proto Bergson navrhuje návrat k prostému životu jako způsobu, jak může každý člověk více porozumět, čím je život ve skutečnosti i bez mystické zkušenosti.

Bergson navrhuje návrat k prostému životu, životu duchovnímu, jak říká, aby se ustanovila nová rovnováha mezi intelektem a intuicí, která byla v technické společnosti ztracena. Člověk má věnovat svou pozornost nejen materiálním věcem, ale také těm duchovním. Chevalier posunul dál tuto ideu návratu k prostému životu ve smyslu, že objevit sebe sama a svůj vlastní život není nic jiného než najít Boha. Pro něj je totiž směr pohybu *vzmachu* stejný jako směr lásky vůči Bohu.

Navíc v naší sekularizované době se i teologům může jevit jako přínosná Bergsonova filosofická experimentální metoda, která je založena pouze na rozumu. Jaký by to byl velký dar pro lidstvo, kdyby objevilo to, co je v životě podstatné – nikoli mít, ale být, to je to, co doopravdy má hodnotu. Kdybychom totiž byli schopni si uvědomovat, že život jako obrovská vlna dorazil od svých počátků až k nám a že *životní vzmach* směřuje k pokračování v tomto pohybu prostřednictvím nás, prožívali bychom naši existenci více jako dar. Existence všeho, co žije, je darovaná, nicméně jen člověk si toho dokáže být vědom. Z toho plyne, že pouze člověk je schopen si položit otázku, odkud mu byla jeho existence darována. Ačkoli my, na rozdíl od Bergsona, nejsme přesvědčeni o faktu, že nám věda přinese někdy důkaz o posmrtném životě, věříme, že jeho argumenty na podporu návratu k prostému životu a k objevu pravé podstaty života, jsou dostatečně přesvědčivé.

Pokud se jedná o ideu Chevaliera, která vidí *životní vzmach* jako jednu z cest k Bohu, jeví se nám jako jedna z moderních cest hledání Boha. Základy této cesty jsou položeny pouze na lidském rozumu, mimo kontext víry, a tedy mohou být lehce využity ze strany těch, kteří hledají Boha, ale ještě nevěří. Jistě je nemálo lidí, kteří skrze takovou či podobné cesty našli Boha tak, že se s ním osobně potkali. Interpretace Chevaliera může být viděna jako logický (ovšem nikoli nutný) krok kupředu od bergsonovské vize pozornosti k životu směrem k odhalení zdroje a cíle života jako takového, což je objevení Života, Boha samého. Pokud si totiž jsme vědomi postupu *vzmachu*, hledání pravdy ze strany Bergsona a znalosti života jako cíle lidského úsilí, můžeme naši úvahu shrnout také prostřednictvím biblického výroku Ježíše, Syna Božího: Já jsem cesta, pravda a život (Jan 14,6).

Bergsonovo hledání pravdy je pozoruhodné i z toho důvodu, že i dnes nalezneme úvahy o směřování evoluce, o jejím konvergentním směřování. Zdá se tedy, že skutečnosti, které vedly Bergsona k úvahám o *životním vzmachu* stále nejsou beze zbytku vědou vysvětleny a stále inspirují biology i teology.

Seznam použitých zkratek

Knihy Starého zákona

Gn = 1. kniha Mojžíšova
Ex = 2. kniha Mojžíšova
Lv = 3. kniha Mojžíšova
Nm = 4. kniha Mojžíšova
Dt = 5. kniha Mojžíšova
Joz = Kniha Jozue
Sd = Kniha Soudců
Rt = Kniha Rút
1 Sam = 1. kniha Samuelova
2 Sam = 2. kniha Samuelova
1 Král = 1. kniha Královská
2 Král = 2. kniha Královská
1 Kron = 1. kniha Kronik
2 Kron = 2. kniha Kronik
Ezd = Kniha Ezdrášova
Neh = Kniha Nehemiášova
Tob = Kniha Tobíáš
Jdt = Kniha Judit
Est = Kniha Ester
1 Mak = 1. kniha Makabejská
2 Mak = 2. kniha Makabejská
Job = Kniha Job
Ž = Kniha Žalmů
Př = Kniha Přísloví
Kaz = Kniha Kazatel
Pís = Píseň písní
Mdr = Kniha Moudrosti
Sir = Kniha Sirachovcova
Iz = Kniha proroka Izaiáše
Jer = Kniha proroka Jeremiáše
Pláč = Kniha Žalozpěvů
Bar = Kniha proroka Barucha
Ez = Kniha proroka Ezechiela
Dan = Kniha proroka Daniela
Oz = Kniha proroka Ozeáše
Jl = Kniha proroka Joela
Am = Kniha proroka Amosa
Abd = Kniha proroka Abdiáše
Jon = Kniha proroka Jonáše
Mich = Kniha proroka Micheáše

Nah = Kniha proroka Nahuma
Hab = Kniha proroka Habakuka
Sof = Kniha proroka Sofoniáše
Ag = Kniha proroka Aggea
Zach = Kniha proroka Zachariáše
Mal = Kniha proroka Malachiáše

Knihy Nového zákona

Mt = Evangelium podle Matouše
Mk = Evangelium podle Marka
Lk = Evangelium podle Lukáše
Jan = Evangelium podle Jana
Sk = Skutky apoštolů
Řím = List svatého apoštola Pavla Římanům
1 Kor = 1. list svatého apoštola Pavla Korint'anům
2 Kor = 2. list svatého apoštola Pavla Korint'anům
Gal = List svatého apoštola Pavla Galat'anům
Ef = List svatého apoštola Pavla Efesanům
Flp = List svatého apoštola Pavla Filipanům
Kol = List svatého apoštola Pavla Kolosanům
1 Sol = 1. list svatého apoštola Pavla Soluňanům
2 Sol = 2. list svatého apoštola Pavla Soluňanům
1 Tim = 1. list svatého apoštola Pavla Timotejovi
2 Tim = 2. list svatého apoštola Pavla Timotejovi
Tit = List svatého apoštola Pavla Titovi
Flm = List svatého apoštola Pavla Filemonovi
Žid = List Židům
Jak = List svatého apoštola Jakuba
1 Petr = 1. list svatého apoštola Petra
2 Petr = 2. list svatého apoštola Petra
1 Jan = 1. list svatého apoštola Jana
2 Jan = 2. list svatého apoštola Jana
3 Jan = 3. list svatého apoštola Jana
Jud = List svatého apoštola Judy
Zj = Kniha Zjevení svatého apoštola Jana

Seznam literatury

Primární literatura

- BERGSON, Henri. A propos de l'„évolution de l'intelligence géométrique“. *Revue de métaphysique et de morale*. 1908, roč. 16, č. 1, s. 28-33.
- BERGSON, Henri. *Čas a svoboda: O bezprostředních datech vědomí*. Praha: Filosofia, 1994.
- BERGSON, Henri. *Duchovní energie*. Praha: Vyšehrad, 2002.
- BERGSON, Henri. *Duše a tělo*. Olomouc: Votopia, 1995.
- BERGSON, Henri. *Dva zdroje morálky a náboženství*. Praha: Vyšehrad, 2007.
- BERGSON, Henri. *Hmota a paměť*. Praha: OIKOYMENH, 2003.
- BERGSON, Henri. *Myšlení a pohyb*. Praha: Mladá fronta, 2003.
- BERGSON, Henri. O povaze času. In BLECHA, Ivan (ed.). *Svědectví filosofie: ohlédnutí za 20. stoletím*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2009, s. 151-161.
- BERGSON, Henri. Question proposée au concours général de 1877, pour la classe de mathématiques élémentaires; solution de M. Henri Bergson. *Nouvelles Annales de Mathématiques*. 1878, série 2, díl 17, s. 268-276.
- BERGSON, Henri. *Smích*. Praha: Naše vojsko, 2011.
- BERGSON, Henri. *Vývoj tvořivý*. Praha: Jan Laichter, 1919.
- BERGSON, Henri – JAMES, William. *Durata reale e flusso di coscienza: lettere e altri scritti (1902-1939)*. Milano: Raffaello Cortina, 2014.
- BOREL, Emil. Lettre à l'éditeur (Discussions). *Revue de métaphysique et de morale*. 1908, roč. 16, č. 2, s. 244-245.
- BOREL, Emil. L'évolution de l'intelligence géométrique. *Revue de métaphysique et de morale*. 1907, roč. 15, č. 6, s. 747-754.

Sekundární literatura

- ACERRA, Marinella. Un'introduzione alla filosofia di Bergson. In BERGSON, Henri. *L'evoluzione creatrice*. Milano: BUR Rizzoli, 2016.
- ALLIEGRO, Ciro. *Conoscenza di Dio ed esperienza mistica secondo H. Bergson*. Roma: Stabilimento tipografico del genio civile, 1937.
- BERGSON, Henri (Études critiques). *Revue thomiste: revue doctrinale de théologie et de philosophie*, 1933, roč. 38, 1-158.

- CANALES, Jimena. *The Physicist and the Philosopher: Einstein, Bergson, and the Debate That Changed Our Understanding of Time*. Princeton a Oxford: Princeton University Press, 2016.
- CARAMELLA, Santino. Commento. In BERGSON, Henri. *L'evoluzione creatrice*. Milano: Dall'Oglio, 1991.
- ČAPEK, Jakub (vyd.). *Filosofie Henri Bergsona. Základní aspekty a problémy*. Praha: OIKOYMENH, 2003.
- ČAPEK, Karel. Filozofie Bergsonova. In ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře II*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 159–187.
- ČAPEK, Milíč. *Bergson a tendence současné fyziky*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy, 1937.
- ČAPEK, Milíč. *Henri Bergson*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1939.
- DE BUJANDA, Jesus Martinez. *Index librorum prohibitorum 1600-1966*. Montreal: Médiaspaul, Ženeva: Droz, 2002.
- DELEUZE, Gilles. *Bergsonismus*. Praha: Garamond, 2006.
- DIFRISCO, James. “Élan Vital” Revisited: Bergson and the Thermodynamic Paradigm. *Southern Journal of Philosophy*. 2015, roč. 53, č. 1, s. 54-73.
- FORNI, Guglielmo. Bergsonismo e modernismo: A. Loisy e la critica del cristianesimo. *Cristianesimo nella storia*, 1991, roč. 12, č. 1, s. 85-118.
- GUNTER, P. A. Y. Bergson and Proust: A Question of Influence. In ARDOIN, Paul – GONTARSKI, S. E. – MATTISON, Laci (ed.). *Understanding Bergson, Understanding Modernism*. New York a London, Bloomsbury, 2013, s. 157–176.
- GUNTER, P. A. Y. *Henri Bergson: A Bibliography (Revised second edition)*. Bowling Green: Philosophy Documentation Center, 1986.
- HERRING, Emily. “Great is Darwin and Bergson his poet”: Julian Huxley's other evolutionary synthesis. *Annals of Science*. 2018, roč. 75, č. 1, s. 40-54.
- CHEVALIER, Jacques. *H. Bergson*. Brescia: Morcelliana, 1937.
- INVITTO, Giovanni. *Bergson, l'Évolution Crèatrice e il problema religioso*. Milano: Mimesis, 2007.
- JANKÉLÉVITCH, Vladimir. *Henri Bergson*. Brescia: Morcelliana, 1991.
- LESTINGI, Leo. Bergson e il misticismo. Riflessioni su „Les deux sources“. In INVITTO, Giovanni. *Bergson, l'Évolution Crèatrice e il problema religioso*. Milano: Mimesis, 2007.

- LEWIS, Clive S. *K jádru křesťanství*. Praha: Návrat, 1993.
- LEWIS, Clive S. *The Weight of Glory: and other adresses*, New York: HarperCollins, 2000.
- MARITAIN, Jacques. *Da Bergson a Tommaso D'Aquino: saggio di metafisica e di morale*, Milano: Vita e pensiero, 1980.
- MASSARENTI, Armanto (ed.). *Bergson: vita, pensiero, opere scelte*, Milano: Il Sole 24 ore 2006.
- MATHIEU, Vittorio. Bergson. In CENTRO DI STUDI FILOSOFICI DI GALLARATE. *Enciclopedia Filosofica*. Milano: Bompiani, 2010, s. 1196–1203.
- MORRIS, Simon Conway (ed.). *The Deep Structure of Biology: is convergence sufficiently ubiquitous to give a directional signal?*. Pennsylvania: West Conshohocken, Templeton Foundation Press, 2008.
- MORRIS, Simon Conway. *Life's Solution. Inevitably Humans in a Lonely Universe*. New York: Cambridge University Press, 2003.
- MURA, Gaspare. *Chi è per voi Gesù Cristo? Risposte dalla cultura contemporanea*. Roma: Citta Nuova 1998.
- PERRINI, Matteo. L'esperienza metafisica. In BERGSON, Henri. *Le due fonti della morale e della religione*. Brescia: La Scuola, 1996.
- PESSINA, Adriano. *Introduzione a Bergson*. Bari: Gius. Laterza & figli, 2010.
- REALE, Giovanni – ANTISERI, Dario – CICERO, Vincenzo. *Storia della filosofia dalle origini a oggi*. Milano: Bompiani, 2008.
- ŠALDA, František Xaver. Slovíčko k Bergsonově filosofii náboženství. In: *Šaldův zápisník*, V, 1932–1933, s. 68–78.
- TEILHARD DE CHARDIN, Pierre. *The Heart of Matter*. Přeložil René HAGUE. San Diego, New York, London: A Harvest Book, 2002.
- VÁCHA, Marek. *Věda, víra, Darwinova teorie a stvoření podle knihy Genesis*. Brno, Cesta, 2014.

Internetové zdroje

- CANALES, Jimena. *This Philosopher Helped Ensure There Was No Nobel for Relativity* (21. 4. 2016) [13. 4. 2020]. Dostupné z: <http://nautil.us/issue/35/boundaries/this-philosopher-helped-ensure-there-was-no-nobel-for-relativity>.

NOBEL MEDIA AB 2020. *The Nobel Prize in Physics 1921*, [14. 4. 2020]. Dostupné z: <https://www.nobelprize.org/prizes/physics/1921/summary/>.

WEST, John G. *Darwin in the Dock: C.S. Lewis's Doubts about the Creative Power of Natural Selection* (21. 11. 2013) [18. 6. 2020]. Dostupné z: https://evolutionnews.org/2013/11/darwin_in_the_d_2/.

ZOUHAR, Jan. Václav Černý [13.04.2022]. In GABRIEL, Jiří (ed.). *Slovník českých filosofů*. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/cernyv.html>.